

FUAT DÜNDAR'IN, OSMANLI BELGELERİNDE KAYBOLAN “MODERN TÜRKİYE’NİN ŞİFRESİ”

AHMET EFILOĞLU*

GİRİŞ

İttihat ve Terakki tarafından uygulanan sevk ve iskânlar son yıllarda araştırmacıların ilgisini çekmekte ve bu alanda birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar arasında en ses getirenlerden birisi de Fuat Dünder’in *Modern Türkiye’nin Şifresi, İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*¹ adlı çalışmasıdır. Kitap, yazarın 2007’de EHESS [École des hautes études en sciences sociales] Paris’te tarih doktorası olarak savunduğu tezinin Türkçe çevirisidir².

Çalışmalarını İttihat ve Terakki’nin Türkleştirme politikaları alanına yoğunlaştıran Dünder, ilk kitabını da benzer bir konu “*İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskan Politikası 1913-1918*”³ üzerinde yayınlamıştı. Bu ilk kitabında yazar, İttihat ve Terakki’nin uyguladığı göç ve yerleştirme politikalarının ülkedeki Arap, Arnavut, Boşnak, Çerkez, Çingene, Kürt, Gürcü gibi Müslüman unsurların Türkleştirilmesi için kullanıldığı tezini işlemişti. Bu yazıya konu olan ikinci kitapta ise İttihat ve Terakki’nin sevk ve iskân politikaları çerçevesinde Bulgar, Ermeni, Rum, Süryani-Keldani ve Yahudilere yani Anadolu’daki bütün gayrimüslimlere yönelik uygulanan sevk ve iskân politikaları ve bunun amaçları ele alınmaktadır. Kitabın konusu gayrimüslimler olmasına rağmen, Müslüman Kürtler de bu çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

İttihat ve Terakki’nin özellikle 1913’te iktidara gelmesinden sonra uyguladığı sevk ve iskân politikalarının ele alındığı bu çalışmada genel olarak üzerinde durulan temel konu, uygulanan sevk ve iskânların Anadolu’nun

* Dr., ahmetefiloglu@hotmail.com

¹ İletişim Yay., İstanbul, 2008.

² Fuat Dünder, *Modern Türkiye’nin Şifresi, İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, Birinci Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2008. s. 19.

³ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskan Politikası 1913-1918*, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

homojenleştirilmesi ve Türkleştirilmesi çabası olduğudur. Yazara göre; “etnik milliyetçilik düşüncesiyle hareket eden İttihatçılar iktidara geldikleri andan itibaren Anadolu’da kendilerine uygun bir nüfus bileşimi yaratmak için etnisite mühendisliği yapmaya, Anadolu’yu Türkleştirmeye başlamışlardır. Etnik milliyetçilikle uygulamaya konulan ve gayri-Türklere yaşama hakkı tanımayan Türkleştirme politikalarıyla Kürtler gibi Türk olmayan fakat Müslüman olan unsurlar asimile edilmiş, gayrimüslimler ise önce tasfiyeye tabi tutulmuş bu olmadığı takdirde ise Ermenilerde olduğu gibi ortadan kaldırılmışlardır”⁴.

Kitap incelendiğinde, yazarın, “*hassas ve kamuoyunu saflara ayıran ve bu güne kadar ciddi bir araştırmaya tabi tutulmamış*” dediği konularda, oldukça çeşitlilik arz eden çok ciddi iddialar ileri sürdüğü görülecektir. Bu konunun ilk defa kendisi tarafından bu derece açık bir şekilde ortaya konulduğunu söyleyen Dünder, ulaştığı sonuçların bütün bilgilerimizi değiştirecek nitelikte olduğunu, hem Türk tarih yazımını hem de Türkleştirme operasyonlarına tabi tutulduğunu belirttiği unsurların günümüzdeki tarih yazımlarını değiştireceğini belirtmektedir⁵.

Fuat Dünder’in bu iddialı yaklaşımına rağmen kaynak kullanımı ve değerlendirilmesi gibi metot bakımından önemli iki konuda kitabın oldukça sorunlu bir çalışma olduğu görülmektedir. Nitekim kitap üzerine yazılan bir eleştirel değerlendirme de bunu açıkça ortaya koymuştur⁶. Bu değerlendirmede genel olarak kitaptaki Ermeniler bahsi üzerinde durulduğundan, çalışma alanımıza da uygun olarak bu çalışmamızda yazarın Rumlara uygulanan politikalara dair yapmış olduğu değerlendirmeler ve kaynak kullanımı konusu üzerinde durulacaktır⁷.

İttihat ve Terakki’nin Türkleştirme politikalarını uygulamaya I. Dünya Savaşından önce başladığı görüşünü dile getiren Fuat Dünder, 1913-1914’te meydana gelen Rum göçüne büyük önem vermiştir. Ona göre; iktidara geldikten sonra Türkleştirme operasyonlarını uygulamaya başlan İttihatçılar sırayla gayrimüslimleri ortadan kaldırmaya başlamışlar; ilk olarak Bul-

⁴ Fuat Dünder, *Modern Türkiye’nin Şifresi*, s. 27-32.

⁵ Fuat Dünder, *Modern Türkiye’nin Şifresi*, s. 19-20.

⁶ Kitabın genel bir değerlendirmesi için bkz. Ayhan Aktar-Abdülhamit Kırmızı, “*Bon pour l’Orient*”: Fuat Dünder’in Kitabını Deşifre Ederken”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 8, Bahar 2009, s. 157-186.

⁷ İttihat ve Terakki’nin azınlık politikaları konusunda yapmış olduğumuz çalışma sayesinde kaynakları kontrol etme kolaylığı yaşadığımızı itiraf etmek isterim. Bkz. Ahmet Efiloğlu, *İttihat ve Terakki’nin Azınlıklar Politikası*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

garistan'la imzalanan mübadele antlaşmasıyla ülkedeki Bulgarları göç ettirmişlerdir. İkinci sırada ise Rumlar gelmektedir. Ancak Rumlara uygulanan yöntem Bulgarlardan farklı olmuştur. Rumlar askerler ve çeteler vasıtasıyla zorla Yunanistan'a göç ettirilmişlerdir. Böylece Rumlardan arındırılan Trakya ve Batı Anadolu Türkleştirilmiştir.

Hükümetin çeteler ve askerler vasıtasıyla Rumları Yunanistan'a göç ettirdiği görüşü oldukça önemli bir iddiadır. Yazarın İttihatçıların Türkleştirme operasyonlarına I. Dünya Savaşı'ndan önce başladıkları yönündeki tespitinde ne kadar haklı olduğunun anlaşılabilmesi için bu iddia üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Ancak Fuat Dünder'in çok dikkat çekici bir şekilde İttihatçıların Türkleştirme politikaları tezini yine İttihatçıların kendi belgeleri ile ortaya koyduğunu iddia ediyor olması ve bu konudaki sorunlar çalışmamızda öncelikle bu sorunların ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Burada öncelikle Fuat Dünder'in Rum göçü bahsinde kitabında referans verdiği Osmanlı belgeleri orijinal metinleriyle karşılaştırılacaktır. Aynı şekilde Meclisi Mebusan'daki konuşmalarla alakalı atıf yapılan zabıt ceridesindeki kayıtlar da kitaptaki alıntı ve ifadelerle karşılaştırılacaktır. Bunların yanında Osmanlı Arşivi'nde derinlemesine bir araştırma yaptığını söyleyen Fuat Dünder'in ele aldığı konularla alakalı arşivde görmediği çok önemli belgelerden bahsedilecektir. Böylelikle Fuat Dünder'in Rum göçü ile alakalı görüşlerini tartışmadan önce Osmanlı belgelerinin yanlış ve yanlış kullanımıyla, verilen bilgilerin yanlış olmasıyla, yapılan analizlerin taraflı olmasıyla, bu görüşlerin nasıl bir zemine oturduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

TRAKYA RUMLARININ GÖÇÜ

Kitapta ilk olarak "*İlk hedef Trakya bölgesi, Anadolu'ya hazırlık*" başlığı ile Trakya Rumlarının göçü konusu ele alınmıştır. Oldukça kısa bir şekilde ele alınan bu konuda yazarın tezi, İttihat ve Terakki hükümetinin askerler ve kurduğu çetelerle Trakya'dan başkente kadar olan bölgede yaşayan Rumları kovdukları yani göç ettirdikleridir⁸.

Bu başlık altında ileri sürülen iddialara büyük oranda İngiliz Arşivi'nden temin edilen konsolos raporları kaynak gösterilmiştir. Osmanlı belgeleri ile de bu iddialar desteklenmeye çalışılmıştır. Şimdi ileri sürülen iddiaların dipnotta gösterilen Osmanlı belgeleriyle nasıl desteklendiğine bakalım.

⁸ Fuat Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, s 194-197. Bundan sonra kitaptan yapılan alıntılarda ayrıca dipnot verilmeyecek, metin içerisinde parantez içerisinde sayfa numarası gösterilecektir.

Önce karşılaştırma yapabilmek için ele alacağımız belgelerin referans verildiği bölüme kitaptan aynen alıntılalım:

“Bu dönemde Trakya’daki Rum karşıtı saldırıların en önemli kaynağı, Müslüman çetelerinin yanı sıra, Osmanlı askerleridir. Bunun da en pratik nedeni, Vize’de yeni bir garnizonun kurulmasıdır. Askerler sadık elemanlarla çevrilsin diye Vize ve civarındaki Hıristiyan nüfus ve özellikle Rumlar kitlesel bir şekilde kovulurlar” (s. 194-195).

Dünder burada, Trakya’daki Rum karşıtı saldırıların en önemli kaynağının Müslüman çeteleri olduğuna iki telgraf referans vermiştir. Fakat bu belgelerde Rumları göç ettirmek amacıyla çeteler kurulduğuna ve bu çetelerin hükümet güdümünde olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunu gösterebilmek için telgrafların metinlerini vermek gerekmektedir:

Dâhiliye Nezâretinden Edirne Vilâyetine Şifre⁹

Çorlu ve Istanca Metropolitidi Hristo Seomosi(?) imzâsıyla Çorlu merkezinden çekilen 4 Nisan [1]329 telgrafnâme kopyasının celb ve mütâla’asıyla mâhiyeti meselenin tahkiki ve muhâcirler tarafından vukû’u iddia olunan taarruz mukârin-i hakikat ise kati’yyen men’î tekrîr-i esbâbının istikmâli ve herhâlde hicret eden Rumların terk edecekleri kiliselerin hükümetce muhâfazalarının te’minî ve neticeden ma’lûmât i’tâsı.

5 Nisan [1]330 Nâzır Nâmına

Görüleceği üzere, bu telgrafta, Çorlu Metropolitisi imzasıyla çekilen telgrafla alakalı olarak, Metropolitin bahsettiği kiliselere saldırı olayının mahiyetinin araştırılması, muhacirler tarafından yapılan saldırı şayet doğru ise bu olayın bir daha tekrar etmemesi için gereken önlemlerin alınması istenmiştir. Yani 1913’ün sonlarında Rumların Müslüman çeteleri tarafından göç ettirilmesine referans verilen ancak 1914’ün Nisan ayına ait olan bu belgedeki ifade edilen olayda, hiçbir şekilde “çete” ifadesi ya da çetelerin zoruyla göç etme olayı geçmemektedir.

Referans verilen ikinci telgraf ise, Rumların göç etmelerini fırsat bilen bazı kişilerin ya gasp ya da ucuz bir fiyata satın alma yoluyla kanundışı bir şekilde Rumların mallarını ele geçirmeye çalışmalarıyla alakalıdır:

⁹ Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti’nden Edirne Vilâyeti’ne gönderilen, 5 Nisan [1]330 (18/04/1914) tarihli, husûsî 182 numaralı şifre; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (bundan sonra BOA) Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (bundan sonra DH.ŞFR) 40/38. Hicri ve rumi takvimlerin miladi takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu’nun web sayfasındaki tarih çevirme kılavuzu kullanılmıştır: <http://www.ttk.gov.tr/>

Dâhiliye Nezâretinden Edirne Vilâyetine Şifre¹⁰

C. 7 Nisan [1]330. Hükümetin ma'lûmât-ı tahunda olarak İstanbul'dan gitmiş veya gönderilmiş hiçbir ferd yoktur. Bunlar olsa olsa Rumların hicretinden bi'l-istifâde emvâl ve eşyâsını ucuzca almak veya gasb etmek kasdıyla teşekkül etmiş kimseler ve çeteler olacaktır ki vilâyetin âsâyişi itibâriyle pek mühlikdir. Binâ'en-aleyh bir kuvve-i seyyâre tertibiyle bunların hemân tevkif ve derdestleri lâzımdır. Mütekâbilan Çatalca'dan dâhi aynı kuvve-i seyyâre tertib edilmek ve herhâlde vilâyetin bunların vücûdundan tathîrini te'min eylemek lâzımdır. Başka bir tedbir tahattür ediliyor ise ânın dâhi ser'ân iş'ârı Çatalca Sancağı'na tebligât-ı lâzime icrâ edilmiştir.

8 Nisan [1]330 Nâzır Nâmına

Hemen göze çarpacağı üzere bu belgede "çeteler" ifadesi geçmektedir. Ancak bu çeteler Dünder'in zannettiği gibi Rumları göç ettirmek üzere kurulmuş olan çeteler değildir. Telgrafta, göç eden Rumların mallarını ucuz fiyata veya gasp yoluyla ele geçirmeye çalışan kişiler için çete tanımlaması yapılmıştır. Dünder'in belgeye yüklediği anlam ise tamamen farklıdır. Rumların mallarını almayla çalışan bazı kişilerin aynı zamanda bu Rumları göç ettirmeye çalıştıklarını ileri sürerek tamamen sübjektif bir çıkarsama yapmaktadır. Dünder burada, tamamen kendisine ait olan bir düşünceyi sanki belgede geçiyormuş gibi göstermiştir.

Bundan başka üzerinde durulması gereken bir diğer konu, referans verilen bu iki telgrafın, hükümetin Trakya Rumlarını göç ettirdiği iddiasıyla çelişen ifadeler içeriyor olmasıdır. Telgraflar, hükümetin Rumları Trakya'dan kovmasına referans verilmiştir. Ancak birinci telgrafta Dâhiliye Nezâreti Edirne Vilâyetinden, Metropolitin iddia ettiği kilise saldırılarının araştırılmasını, doğru ise tekrar etmemesi için gereken önlemlerin alınmasını istemiştir. İkinci telgrafta ise, Edirne Valisinden göç eden Rumların mallarını ele geçirmeye çalışan kişilere engel olunması, bunun için gereken önlemlerin alınması istenmiştir. Açıkça ifade etmek gerekir ki, içerisinde Rumlara saldırmak amacıyla çeteler kurulduğu yönünde bir bilginin olmadığı hatta Rumların güvenliklerinin sağlanması yönünde yerel yöneticilere emirler verildiği bu iki telgraftan hükümetin Rumları göç ettirmek amacıyla çeteler kurduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Ayrıca bu çetelerin yazarın ima ettiği gibi askerler arasından oluşturulduğuna dair belgelerde en ufak bir iz dahi yoktur.

¹⁰ Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiye Müdiriyyeti'nden Edirne Vilâyeti'ne gönderilen, 8 Nisan [1]330 (21/04/1914) tarihli, husûsi 208 numaralı müsta'cel şifre, BOA. DH.ŞFR 40/64.

Yani Dünder öncelikle iddialarını desteklemekten uzak belgeleri referans vermiştir. Daha sonra, referans verdiği belgeyi bir bütün olarak değerlendirmektense belgenin işine yarayan bölümünü almış; belgenin kendi düşüncesine ters düşen bölümlerini ise görmezden gelmiştir.

Dünder aynı şekilde hükümetin Trakya Rumlarını göç ettirmesine referans verdiği bir diğer telgrafın¹¹ da işine yarar bölümlerini esas almış, işine yaramadığını düşündüğü kısımları görmezden gelmiştir. Telgraf, “[Rumlar] Kaçış yolu üzerinde, Müslümanlar ve muhacirler tarafından saldırılara maruz kalırlar” (s. 195) ifadesine referans verilmiştir.

Ancak, Edirne Vilayetine gönderilen bu telgrafta göç eden Rumların ne Müslüman ahalinin ne de muhacirlerin saldırısına uğradığından bahsedilmektedir. Telgraf, Rumların güvenliklerinin sağlanmasıyla alakalıdır. Belgelerde gördüğü her saldırı ifadesini ve saldırı olayını hükümetle ilişkilendiren, ilgili ilgisiz birçok belgeyi hükümetin Rumların göç ettirmesine referans veren Dünder, belgenin iddialarıyla çelişen bölümünü görmezden gelmiştir. Talat Paşa imzalı telgrafın görmezden gelinen; *“toptan hicret edenlere bir şey denilemez ise de bunlar da düccâr-ı ta’arruz olmaları bi’t-tabi câiz olamayacağından vâlideki kuvve-i zâbta gayri kâfi olduğundan 2. ve 3. Kolordulardan verilecek müfrezelerle kâfîlelerin te’mîn-i mahfûziyeti lüzûmu Harbiye Nezâretinden ordular kumandanlığına yazıldığından Vize ile bi’l-muhâbere vilâyetçe de tertibât-ı lâzîmenin icrâsı”* bölümü, hükümetin resmî veya gayri resmî yollarla Rumları kovduğu iddiasıyla çok ciddi bir şekilde çalışmaktadır.

Ayrıca bu telgraf, konsolos raporlarına dayanarak Rumların askerler tarafından kovulduğunu ileri süren Dünder’in, konsolos raporları ile kitabında kullandığı Osmanlı belgelerini karşılaştırma ihtiyacı duymadığını da göstermektedir. Kitapta, konsolos raporları kaynak gösterilerek, “Vize’de yeni kurulan garnizonun çevresinin sadık elemanlarla çevrilsin diye bu çevredeki Rumların kitlesel bir şekilde kovulduğu” ifade edilmiştir. (s. 194). Ancak Edirne Vilayetine gönderilen bu telgrafta, Talat Paşa Validen, Vize ile irtibatta geçmesini, oradaki askeriyenin 2.ve 3. Kolordularından müfrezeler verilmesini sağlayarak göç eden Rumların korunmasını istemiştir. Yani kitapta Vize çevresindeki Rumların göçüne kaynak gösterilen konsolos raporu ile Edirne Vilayetine gönderilen şifreli telgraf birbiriyle çalışmaktadır. Bu çelişkiye rağmen Dünder, Talat Paşa’nın Vize’deki askerlerle Rum-

¹¹ Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs’tan Edirne Vilâyeti’ne gönderilen, 19 Mart [1]330 (01/04/1914) tarihli, 1171 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 39/138.

ların korunması emrine rağmen bu askerlerin Rumları kovduğunu söylemektedir.

Ayrıca, Vize Rumlarıyla alakalı, askerler tarafından kovulduğu belirtilen Rumların Tekirdağ üzerinden kaçtıkları söylenmektedir. (s. 195). Fakat referans verilen belgede¹², Tekirdağ'da biriken Rum muhacirlerin Vize'den geldiklerine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Aslında belirtmek gerekir ki, Fuat Dündar'ın, uzunca bir zaman Bulgar işgali altında kalmış, çok büyük olaylar yaşanmış ve neticede yüz bin civarında Rum'un göç etmiş olduğu Trakya ile alakalı literatür değerlendirmesi çok sınırlıdır. Yaşanan hadiseleri ve hükümetin uygulamalarını konsolos raporlarından anlamaya çalışmıştır. Ancak şimdi üzerinde duracağımız üzere, konsolos raporlarından elde ettiği bilgilerle Osmanlı belgeleri arasında çok ciddi çelişkiler bulunmaktadır. Türkleştirme politikalarını yine İttihatçıların belgeleriyle ortaya koyduğunu söyleyen; fakat bunun için Osmanlı Arşivinde derinlemesine bir araştırma yapma ihtiyacı duymayan Dündar bu çelişkilerin farkında değildir. Hâlbuki bu kadar önemli bir konuda fikir yürütmeden önce daha arşiv araştırması yapılmalı ve belgelerin birbirleriyle karşılaştırılmasından sonra bir kanaate varılmalıydı.

Mesela kitapta, Fransa İzmir genel konsolosunun (herhalde başkonsolos olacak) 23 Mart 1914 tarihli raporuna dayanılarak hükümetin Trakya Rumlarını kovma metodu şu şekilde anlatılmıştır:

"... Köylüler Rum çetelerini barındırmak veya onlara yardımda bulunmakla suçlanıyor, asker kaçaklarını saklamak veya çocuklarını askere göndermemekle itham edilir veya sıklıkla yapıldığı gibi köyün su kuyusu ve samanlık gibi yerlerine önceden silah ve cephane koyularak "ele geçen" silahlar bahanesi yaratılır. Ardından jandarma köyü boşaltmaları için süre verir..." (s. 196).

Dündar, konsolos raporlarına dayanarak Osmanlı askerlerinin köyün su kuyusu ve samanlık gibi yerlerine önceden silah ve cephane koyarak Rumlara suç attığını iddia etmektedir. Fakat Osmanlı belgelerinde bunun tam aksi yönünde bilgiler mevcuttur. Belgelerden anlaşıldığına göre, Balkan Savaşı'nda Bulgar işgali sona erdikten sonra Trakya'nın her tarafında

¹² Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen, 1 Nisan [1]330 (14/04/1914) tarihli, gâyet müsta'cel mahrem şifre, BOA. DH.ŞFR, 40/11.

aramalar yapılmaya başlanmış ve bu aramalarda Rumlara ait arabalar dolu-su silah ve mühimmat ele geçirilmiştir¹³.

Yine belgelerden anlaşıldığına göre, Rumlarla birlikte, Trakya'da yaşayan ve savaş ve işgal zamanlarında Bulgar ordusuyla birlik olan Bulgarlar ve Ermeniler de, ellerindeki silahlar ve cephanelikler yakalanmasını diye yaşadıkları köyleri ve evleri kendileri yakmışlardır. Örneğin, Malkara'da meydana gelen iki büyük yangının birisi, dükkânlarında sakladıkları silah ve cephanenin ortaya çıkmasından ve bu yüzden cezalandırılmaktan korkan Ermeniler tarafından çıkarılmıştır. Patlayan silah ve cephanelerin etkisiyle iyice yayılan yangında, 300 dükkân, 50 ev ve bir değirmen yanmıştır¹⁴. Eserinde savunduğu tezleri İttihatçıların kendi belgeleriyle ortaya koyduğunu belirten yazarın bu konuya açılım getiren çok sayıda belgeyi göz ardı ettiği anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde "...köylüler Rum çetelerini barındırmak veya onlara yardımda bulunmakla suçlanır, asker kaçaklarını saklamak veya çocuklarını askere göndermekle itham edilir..." (s. 196), iddiasıyla alakalı olarak Dündar'ın, Trakya geri alındıktan sonra ilan edilen idare-i örfi (sıkıyönetim) kapsamında yapılan tutuklamalar ve tutuklanan kişilerle alakalı mahkeme tutanaklarını¹⁵ da değerlendirmeme sebebi merak konusudur.

Dündar'ın Trakya'daki olayları anlayamadığının bir göstergesi de, Trakya'daki Rumların göçüyle alakalı yaptığı dönemleştirmenin yanlış olmasıdır. Ona göre, "*Trakya Rumlarının göçleri Mart ayında azalmıştır.*" (s. 196). Aslında kitapta, göçün ne zaman şiddetlenip ne zaman azaldığı çok da anlaşılamamaktadır. Çünkü "*1914'ün Mart ayında azalan Rum göçününün birkaç ay sonra yeniden bir kere daha durulduğu*" ifade edilmektedir. (s. 195). Bu çelişkili ifadeler Dündar'ın Trakya'daki Rum göçünün seyri konusunda genel bir bakış açısına sahip olmadığını göstermektedir. Aslında Trakya'da yaşayan Rumların göçü, Osmanlı askerlerinin buraları Bulgarlardan geri almasıyla birlikte başlamıştır. Dündar'ın eserinde bu konuya temas edilmemektedir. Halbuki Osmanlı ordularının Bulgarlar üzerine yürüyüşe geçtiği ve çok

¹³ Çatalca Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 14 Temmuz 1329 (27/07/1913) tarihli yazı, BOA. Dahiliye Nezareti Siyasî Kısım (bundan sonra DH.SYS) 124-25/63, Lef. 39.

¹⁴ Yangının diğeri de, Bulgar ordusu ile birlikte kaçarken terk ettiği malların Müslüman ahalinin eline geçmesini istemeyen Osmanlı vatandaşı bir Bulgar tarafından çıkarılmıştı. Malkara Kaymakamlığı'nın 11 Temmuz [1]329 (24/07/1913) tarihli telgrafi, BOA.DH.SYS 124-25/63, Lef. 12.

¹⁵ Mahkeme kayıtları için bkz: BOA. Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiye Müdüriyeti Emniyet Kalemî (bundan sonra DH. EUM. EMN) 64/4; BOA.DH.EUM.EMN 51/16; BOA.DH.EUM.EMN 70/42.

yoğun çarpışmaların yaşandığı bir zamanda, Rumların Bulgarlarla aynı saflarda Osmanlı askerleri ile çarpışmışları, yenilgi üzerine de Bulgar askerleri birlikte Trakya'dan kaçmaları önemli bir detaydır. Justin McCarthy'nin çalışmaları bu esnada göç eden Rumların sayısını 20.000 civarında olduğunu ortaya koymuştur¹⁶. Ayrıca 1913 yılı Temmuz ayından 1914 yılı Nisan ayına kadar geçen sürede, Rumlar'ın göç etmeye devam ettikleri de bilinmektedir. Nitekim asıl toplu Rum göçü ancak 1914'ün Nisan ayında başlamıştır ve bu toplu göç alınan önlemlerle bir nebze hızını yitirse de Mayıs ayında da devam etmiştir. Ne yazık ki, böyle bir dönemleştirmeyi kitapta göremiyoruz. Ne var ki yazar yine bu önemli gelişmelere de eserinde yer vermemektedir.

Peşin bir hükümle Osmanlı ordularının Trakyayı Bulgarlardan geri aldıktan sonra burada yaşayan Rumları zorla göç ettirildiğini ifade eden Fuat Dündar'ın, ne Trakya geri alındıktan sonra Müslüman ahali ile Rumlar arasında yaşanan olaylar ne de hükümetin bu iki unsur arasındaki olayları bastırmak için yaptıklarına değinmemesi önemli bir eksik olarak değerlendirilmelidir. Halbuki yazarın göz ardı ettiği belgelerden anlaşılmaktadır ki, Trakya geri alındıktan sonra buranın yerli ahali ile Rumlar arasında çok ciddi hadiseler meydana gelmiştir. Savaş ve işgal zamanlarında Bulgar askerlerinin yanında Rumların da katliamlarına maruz kalan, köyleri Rumlar tarafından yakılan, evleri yağmalanan, zorla göç ettirilen ahalinin köylerine geri dönmesiyle birlikte, Rumlara karşı intikam saldırıları meydana gelmeye başlaması bir tepki hareketi yaşandığını ortaya koymaktadır. Evleri yağmalananların zorla Rumların evlerine girerek çalınan eşyalarını geri almaya çalışmaları; köyleri ve evleri yakılanların Rumların köylerini yakmaları bu bağlamda değerlendirilmelidir¹⁷. Kaldı ki işte bu ortamda olayların gittikçe büyümesi karşısında hükümet hemen hiç vakit kaybetmeden Trakya'da idare-i örfi (sıkıyönetim) ilan etmişti¹⁸. Toprakların geri alınmasından bir hafta sonra yürürlüğe konan bu sıkıyönetim kapsamında Rumlara saldıran kişiler yakalanıp mahkemeye sevk edilmişlerdir¹⁹. Hükümet özellikle galeyana gelen Müslüman ahaliyi yatıştırmaya çalışmış, bu amaçla da Rum-

¹⁶ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (çev: Bilge Umar), İnkılap Yay., İstanbul, 1988, s.176.

¹⁷ Dâhiliye Nezâreti'nden Sadâret'e gönderilen yazı, 3 Ağustos [1]329 (16/08/1913), BOA.DH.SYS. 124-25/63, Lef.95/1,95/2,104; Malkara Kaymakamlığı'nın 11 Temmuz [1]329 (24/07/1913) tarihli telgraf sûretü, BOA.DH.SYS. 124-25/63Lef. 12.

¹⁸ Dâhiliye Nezâreti'nden Tekfurdağı'na gönderilen yazı, 7 Temmuz [1]329 (20/07/1913), BOA.DH.SYS. 124-25/63, Lef. 6/2; Dâhiliye Nezâreti'nden Sadâret'e yazılan tezkire, 7 Temmuz [1]329 (20/07/1913), BOA.DH.SYS. 124-25/63, Lef. 6/1.

¹⁹ Dâhiliye Nezâreti'nden Tekfurdağı'na gönderilen yazı, 9 Temmuz [1]329 ((22/07/1913), BOA.DH.SYS. 124-25/63, Lef. 18/1.

lara saldıran kişileri süratle cezalandırmıştır. Nitekim Tekirdağ İncelik'te, Bakkal Antuvan'ın oğulları Todori ve Atnaş'ı öldüren Manav Hasan oğlu Rahim'e sıkıyönetim mahkemesinde verilen idam cezasının hemen infaz edilmesine karar verilmiş ve uygulanmıştır²⁰. Bu sırada savaş ve işgal zamanlarında işledikleri suçlardan dolayı yakalanarak mahkemelere sevk edilen Rumların birçoğuna verilen idam cezaları ise infaz dahi edilmemiştir. Fuat Dünder hükümetin tek taraflı ve Müslümanlar lehine ayrımcılık yaptığını ima ederken, bu konudaki geniş bir belge yığınına dikkate almamış görünmektedir. Bu yüzden de Rum boykotuna karşı hükümetin aldığı önlemlerin göstermelik, olayları bastırmak için aldığı önlemlerin caydırıcı olmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Halbuki Rum öldüren Müslüman'ın idam cezasının infaz edilmesi hükümetin ciddi önlemler aldığı için açık bir göstergesidir.

Bundan başka hükümet, yine kısa zamanda kurduğu ve içerisinde Rum ve Ermeni üyelerin de bulunduğu komisyonla²¹ Trakya'nın geri alındığı sırada yaşanan olayları araştırmış, Ermeni ve Rum Patrikhanelerine ve yabancı ülkelerin konsoloslarına olaylar hakkında bilgi verilmiş²², olaylar sırasında zarara uğrayan kişilere komisyona verilen tahsisattan para yardımıyla bulunulmuş ve olaylarda suçlu görülen kişiler mahkemelere sevk edilmiştir²³. Bunların yanında Trakya'da toplu Rum göçü başladığında Talat Paşa'nın Çorlu'ya giderek göçe karşı aldığı önlemler de kayda değerdir. Nitekim bu dönemde kurulan komisyon çalışmaları neticesinde göç sırasında ihmali görülen ve görevini kötüye kullanan memur ve askerler cezalandırılmış, aynı şekilde Rumlara saldıran yerli ahali ve muhacirlere çeşitli mahkûmiyetler verilmiştir²⁴. Fuat Dünder bu gelişmeleri dikkate almadan yüzeysel yorumlara girmektedir.

²⁰ Edirne Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 14 Eylül [1]329 (27/09/1913), BOA.DH.SYS, 124-25/63, Lef. 128.

²¹ Dâhiliye Nezâreti'nden İstanbul Muhafızlığına gönderilen yazı, 10 Temmuz [1]329 (23/07/1913), BOA.DH.SYS, 124-25/63, Lef. 33/1.

²² Asım Bey'e gönderilen bu telgrafta, yapılan tahkikat neticesinde gönderilen telgraflardan iddia olunanlara nazaran meydana gelen olayların az olduğu, hakikati halin halk nazarında daha iyi anlaşılması, söylentilere bir son verilmesi amacıyla gazetelerde yayınlanmak sefarethanelere tevdi edilmek üzere tahkik neticelerinin heyetçe imzalı mazbatalar halinde irsal kılınması istenmektedir. Dâhiliye Nezâreti'nden Heyet-i Tahkikiye Reisi Asım Bey'e gönderilen telgraf, 27 Temmuz 1329 (09/08/1913), BOA.DH.SYS, 124-25/63, Lef. 69/1.

²³ Dâhiliye Nezâreti'nin yazısı, 18 Temmuz [1]329 (31/07/1913), BOA. DH.KMS 63/8.

²⁴ Daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Efiloğlu, *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, s. 190-200.

RUMLARIN BOYKOT EDİLMESİ

Fuat Dündar Rumların boykot edilmesini incelediği bölümde de hükümetin “Boykot ve Muhacir iskân” metotlarını kullanarak Rumları göç ettirdiğini ileri sürmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, hükümetin göç ettirmek için Rumlara boykot uyguladığını söyleyen yazarın, bu başlık altında verdiği 15 dipnotun sadece birinde Osmanlı belgelerine gönderme yapmasıdır. Yazarın yaklaşımı için şu alıntıya bir göz atmak yeterlidir.

“Dış devletlerin baskısı arttığında, Talat Paşa ve hükümetin başvurduğu önlem, Rumlara yönelik bu tür saldırıların karşısında oldukları ve engellemek istedikleri yönünde resmî beyanatlar vermektir. Ancak, bu resmî söylemin tersine, şifreli telgraflarla gönderilen gizli emirlerde bu yönde ciddi uyarılara rastlanılmamaktadır”(s. 207).

Kitapta yer alan bu ifadelere Osmanlı Arşivinden üç tane şifreli telgraf referans verilmiştir. Doğal olarak ilk akla gelen ve kesinlikle de olması gereken verilen referansların yargıyı destekliyor olmasıdır. Ancak söz konusu nottaki telgrafların ikisi²⁵ Rum boykotu ile değil Bulgar boykotu ile ilgilidir. Bulgarlara yapılan Müslüman boykotunun ifade edildiği bir belgede, Rum boykotuyla alakalı herhangi bir ifadenin geçmiyor olması gayet normal bir durumdur. Bundan dolayı bu şifrelerde Rum boykotuna karşı bir emir verilmesinin söz konusu olamayacağı gibi olmayan bir emrin ciddi olup olmadığını sorgulamak pek fazla bir anlam taşımayacaktır.

Bundan daha ilginç olan, referans verilen diğer telgrafın²⁶ boykotla alakasının olmamasıdır. Adana Vilayetine gönderilen telgrafta sadece “*Nâzır Beyefendinin avdetlerinde icâbı bildirilecektir*” denilmektedir. İçeriği bu olan telgraftan, eğer yazar yanlış numara vermiyorsa, hükümetin Rumlara yapılan Müslüman boykotunu bitirmek için yöneticilere ciddi uyarılarda bulunmadığı sonucunu çıkarmak nasıl mümkün olabilir?

Dündar, Rum boykotuyla alakalı arşivdeki telgrafları tespit edememiş olmalıdır ki, Bulgar boykotuyla alakalı belgeleri referans vermiştir. Hâlbuki Aydın Vilayetinde Rumların göç etmelerini önlemek ve Rumlara yapılan boykotun önüne geçilmesini sağlamak amacıyla 1914'ün Haziran ve Tem-

²⁵ Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan Manisa'da Nâzır Beyefendi Hazretlerine gönderilen 1 Haziran [1]330 (14/06/1914) tarihli, 7 numrolu şifre, BOA. DH.ŞFR 42/7; Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan İzmir'de Dâhiliye Nâzırı Beyefendi Hazretlerine gönderilen 3 Haziran [1]330 (16/06/1914) tarihli, 8 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 42/30.

²⁶ Dâhiliye Nezâreti Me'mûrin Kalem-i Müdiriyyeti'nden Adana Vilayeti'ne gönderilen 1 Haziran [1]330 (14/06/1914) tarihli, 363 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 42/9.

muz aylarında çok ciddi tedbirlerin alındığına dair, Talat Paşa'nın birçok telgraf bulunmaktadır.

Talat Paşa'nın Aydın Vilayetinde bulunduğu sıralarda aldığı önlemlere ilaveten kendisi İstanbul'a döndükten sonra ve mübadele görüşmelerinin başladığı Temmuz ayında, en başta Aydın Vilayetine gönderilen emirlerde boykotun kesinlikle bitirilmesi ve boykotçuların yakalanarak cezalandırılması istenmişti²⁷. Gönderilen emirler sadece Aydın Vilayeti ile de sınırlı değildi. Rumlara yoğun olarak yaşadığı bütün vilayet ve livalara aynı emirler gönderiliyordu. Edirne, Adana, Aydın, Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetleriyle, İzmit, Bolu, Çatalca, Canik, Karesi (Balıkesir) ve Kala-i Sultaniye (Çanakka- le) Mutasarrıflıklarına gönderilen telgrafta, yöneticilerden boykota karşı tedbir almaları, yapılan ikaz ve ihtarlar uymayanların da cezalandırılması istenmişti²⁸. Menteşe Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta da boykotu önlemedikleri takdirde yöneticilerin azledileceği ifade edildikten sonra, boykot adı altında Rumlara saldıran kişilerin cezalandırılmaları istenmişti²⁹.

Kitapta, kısmen de olsa hükümetin boykotçuları ve Rumlara saldıran kişileri cezalandırdığı ifade edilmiştir. Buna karşın hükümetin Rumlara saldıran kişileri cezalandırmada ciddi olmadığı da ifade edilmiştir. (s. 207). Fuat Dünder'in bu görüşü de, onun konuyla alakalı Osmanlı Arşivindeki çok önemli belgeleri görmemesinden kaynaklanıyor olsa gerektir. Örneğin Talat Paşa, 1 Temmuz 1914'te Aydın Valisi Rahmi Bey'e gönderdiği şifrede, boykotun önlenmesini, bunun için de aşırıya gidenlerin cezalandırılmasını istemiştir. Ayrıca Talat Paşa bu telgrafında, Rahmi Bey'den, **olayların bastırılması için, Rumlara karşı yağma ve adam öldürme suçlarını işleyen kişilerin mahkemelerinin bir an önce karara bağlanmasını ve suçu en ağır olan bir kişi hakkında verilecek idam kararının hemen infaz edilmesini istemiştir**³⁰.

²⁷ Tal'at Bey'den Aydın Vâlisi Bey'e gönderilen 18 Haziran [1]330 (01/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR, 42/166.

²⁸ Dâhiliye Nezâreti'nden Edirne, Adana, Aydın, Hüdâvendigâr Vilâyetleriyle, İzmit, Bolu, Çatalca, Canik, Karesi ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflıklarına gönderilen 22 Haziran [1]330 (05/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR 42/199; Dâhiliye Nezâreti'nden Aydın Vâlisi'ne gönderilen 22 Haziran [1]330 (05/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR 42/198; Dâhiliye Nezâreti'nden Lazistan Mutasarrıflığı'na gönderilen 23 Haziran [1]330 (06/07/1914) tarihli şifre, DH.ŞFR 42/208.

²⁹ Kalem-i Mahsûs'tan Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 1 Temmuz [1]330 (14/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR, 43/12.

³⁰ Tal'at Bey'den Aydın Vâlisi Bey'e gönderilen 18 Haziran [1]330 (01/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR 42/166. (Vurgu benim)

Nitekim boykotun ve Rumlara yapılan saldırıların önlenmesine yönelik bu çok önemli emirler neticesinde İzmir ve çevresinde yakalanan kişiler derhal sıkıyönetim mahkemesine sevk edilmiş ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardı. Mesela mahkemeye sevk edilen 7 kişiden üçü 45'er gün, 2'si 8'er ay hapis cezasına çarptırılmış, diğer iki kişi de vilayet dışına çıkarılmıştı³¹. Ayrıca bu kişilerden suçu ağır olanlara idam cezası bile verildiği sabittir³².

Burada sözü daha fazla uzatarak, DüNDAR'ın görmediği Talat Paşa'nın Batı Anadolu'ya yaptığı seyahatle ve cezalandırılan yöneticilerle alakalı çok önemli belgelerden bahsetmeye gerek dahi yoktur.

MÜSLÜMAN GÖÇÜNÜN İTTİHATÇILARIN PROPAGANDALARIYLA GERÇEKLEŞTİĞİ

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde, hükümetin Rumları kovmak için kullandığı ikinci metodun "muhacir iskânı" olduğu belirtilmiştir. Bu konuda kitapta; Balkanlı devletlerin Müslümanlara uyguladıkları baskı ve şiddetlerin hükümetin işine geldiği; muhacirlerin, hükümetin propaganda ve teşvikleriyle Anadolu'ya geldikleri, hatta Yunan hükümetin engellemelerine rağmen İttihat ve Terakki hükümetinin muhacirleri Anadolu'ya getirttiği; hükümetin bu şekilde getirttiği muhacirleri jandarmalar eşliğinde Rum köylerine iskân ettiği şeklinde birçok görüş dile getirilmektedir. (s. 207-209)

Kitapta "*Muhacir iskânı, Rumların kovulması sırasında başvuru en önemli yöntemlerden biridir*" ifadesi bir Osmanlı belgesi ile desteklenmiştir. Ancak dipnotta nereden nereye gönderildiği ifade edilmemiş olan bu telgraf Bolu Mutasarrıflığına gönderilen bir telgraftır³³. Fuat DüNDAR, Batı Anadolu Rumlarının nasıl göç ettirildiğini anlattığı bu başlıkta, İzmir ve çevresine gönderilen bir telgrafi referans vermesi gerekirken, her nedense Karadeniz'deki Bolu Mutasarrıflığına gönderilmiş olan bu telgrafi referans vermeyi tercih etmiştir.

Bundan başka muhacir iskânının Rumların kovulmasında başvuru en önemli yöntemlerden biri olmasına referans verilen telgrafın, muhacir iskânını ve Rumların göç hareketiyle ilgili olması veya bu yönde gönderilmiş bir emir olması gerekmektedir. Ancak durum hiç de öyle değildir. Çünkü telgrafın içeriği aynen şu şekildedir: "*Cevap 4 Haziran 1330, Şâyi'â-i vâkianın ash*

³¹ Tanin, 30 Haziran 1330 (13/071914).

³² Harbiye Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 22 Mayıs [1]332 (04/06/1916), BOA. DH.EUM.3. ŞB 14/2, Lef. 2.

³³ Dâhiliye Nezâreti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen 5 Haziran [1]330 (18/06/1914) tarihli, 175 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 42/70.

ve esâsı yokdur". Yani referans verilen telgrafın ileri sürülen iddiayla hiçbir alakası yoktur.

Aynı şekilde "...Çeteler (Makedon, Girit ve Anadolu Müslümanları) ve jandarmanın yanı sıra, muhacirler de gruplar oluşturarak Rumları evlerinden ve topraklarından kaçmaya zorlayan saldırılarda bulunurlar" (s. 207-208) ifadesine referans verilen telgraf da Fuat Dünder'in söylediklerini desteklemekten çok uzaktır.

Bunu en iyi şekilde gösterebilmek için telgrafın metnini vermek gerekmektedir:

Dâhiliye Nezâretinden Hüdâvendigâr Vilâyetine Müsta'cel Şifre³⁴

C. 2 ve 3 Haziran 1330. İcâb eden jandarmaların livalardan ve mülhakât-ı sâireden celb ve cem'îyle Rum muhâceretinin sûret-i kat'îyye ve cebrîyyede men'-i ve bunları hicrete sevk ve icbâr eden ve bi'l-vesîle yağmakârlığa mütecâsir olan eşhâsın ahz-u girift edilerek şedîden te'dîb olunmak üzere cihet-i adliyyeye tevdî ve muhâcerete mâni' olamayan me'mûrünün azli mukarrer bulunduğunun da icâb edenlere tebliği.

3 Haziran [1]330 Nâzır Nâmına

Anlaşılabacağı üzere Hüdâvendigâr (Bursa) Vilayetine gönderilen bu *gizli emir*, hükümetin Rum göçünü durdurma çabasıyla ilgilidir. Emirde cebir (zor kullanma) ifadesi geçmektedir. Fakat belgedeki zor kullanma emri, Rumların zorla göç ettirilmesine değil, Rum göçünün zor kullanılarak durdurulmasına yöneliktir.

Ayrıca yazar, belgede bahsedilen saldırıların çeteler tarafından gerçekleştirildiğini söylemiştir. Fakat belgede hiçbir şekilde "çete" ifadesi kullanılmamıştır. Yine belgeye dayanılarak saldırganların özellikle Makedon ve Girit çeteleri yani muhacir olduklarını belirtilmiştir. Fakat belgede muhacirlerden hiç bahsedilmediği gibi bahsi geçmeyen bu muhacirlerin Makedon ve Giritli oldukları da ifade edilmemiştir.

Son olarak, Dünder, bu belgeye dayanarak jandarmaların da Rumlara saldırdıklarını söylemiştir. Belgenin metninde "jandarma" ifadesi geçmektedir. Ancak belgede, ne jandarmaların Rumlara saldırmalarından ne de jandarmalara Rumlara saldırmaları yönünde verilmiş bir emirden bahsedilmektedir. Belgeye göre, hükümet jandarmalara zor kullanma emri ver-

³⁴ Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne gönderilen 3 Haziran [1]330 (16/06/1914) tarihli, 349 numaralı müsta'cel şifre, BOA. DH.ŞFR 42/40.

miştir. Fakat bu zor kullanma emri, Dünder'ın zannettiği gibi Rumların göç ettirilmesi için değil Rumların göçünün ve yağmaya teşebbüs edenlerin engellenmesi içindir. Burada yazarın referans verdiği bu belgeyi çarpıtığı açıkça görülmektedir. Deyim yerindeyse iddialarını desteklemek için belgelerin içeriğini yanlış okuyan Dünder, aynı şekilde Talat Paşa'nın Meclis-i Mebusan'daki konuşmasını da yanlış aktarmaktadır. Kitapta, "*Talat Paşa'nın Rumların kaçmasına sebep olarak Rum köylerine muhacir iskânı olduğunu itiraf ettiği*" ifade edilmiştir (s. 208).

Talat Paşa'nın bu konuşmasının muhacir iskânı ile alakalı bölümünün aynen aktarılması, ileri sürülen bu iddianın doğru olup olmadığının anlaşılmasını sağlayacaktır.

"... Hicret için sebep olarak gelen muhacirlerin Rum evlerine yerleştirilmesi gösteriliyor. İptidaen bu sebebiyet vermiştir deniliyor. **Ben-deniz bunu pek tasdik edemeyeceğim.** Çünkü, evvela, gelen muhacirleri Rum köylerine değil, İslam köylerine tevzi ve taksim ettik ve başka türlü yapamazdık. ..."35

Latin harfleri ile basılı olan Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesindeki bu kayıttan açıkça görüleceği gibi, Talat Paşa, Emanuelidi Efendi'nin meclis kürsüsünden hükümete yönelttiği, Rum köylerine muhacir iskân edilmesinin Rumların göç etmelerine neden olduğu iddiasını açıkça reddetmektedir. Konuşmanın aslı bu şekilde olduğu halde Dünder, "*Talat Paşa Rumların kaçmasını sebep olarak Rum köylerine muhacir iskânı olduğunu itiraf eder*" diyerek Talat Paşa'nın söylemediği sözleri söylemiş gibi göstermeye çalışmıştır.

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde, muhacirlerle alakalı "*Bir kovma metodu olarak muhacir iskânı*" başlığında, son olarak, hükümetin, yaptığı propaganda ve teşviklerle Balkanlardaki Müslümanları Anadolu'ya getirttiği iddiası ve bu iddiaya referans verilen Osmanlı belgeleri üzerinde durmak gerekmektedir:

"Ayrıca, İttihatçıların Balkanlar'dan muhacir celbettiklerini de akıldan çıkarmamak gerekir. Elbette Balkan ülkelerinin, bazı bölgelerindeki Müslüman yoğunluğunu kırmak için, Müslümanların kaçışına yönelik anti-Müslüman ve anti-Türk politikalarının olduğu bir gerçektir. Ancak bu politika Cemiyet'in işine gelmekle kalmaz, dönem dönem Balkanlar'dan muhaceratını teşvik ettiği ve muhacir celbettiği de çok net bilinmektedir. Hatta Yunanistan'ın İttihatçıların teşvik ettiği Müslümanların

³⁵ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, İnikad 26, Celse 2, 23 Haziran 1330 (06/07/1914), s. 611-612. (Vurgu benim.)

göçlerini engellemeye çalıştığı da olur. Mesela Selanik'teki Müslümanların bir kısmı -İttihatçıların teşviki sonrası- göç etmek istediği zaman, Yunan yetkilileri tarafından engellenirler. Bunun üzerine İttihatçı hükümet, Yunanistan'ı protesto ederek (18 Aralık 1913); Yunanistan'ın engellemeyi kaldırması, muhacirlerin Osmanlı'ya gelişine izin vermesi durumunda İzmir'deki Yunanlıları hedefleyen takibata son vereceği sözünü verir." (s. 208-209)

Görüleceği üzere bu bir paragraflık anlatımda şu üç iddia ileri sürülmüştür: İttihatçıların Balkanlarda binlerce Müslümanın hayatını kaybetmesine neden olan baskı ve zulümlere bir nevi sevindikleri, hükümetin uyguladığı celb politikası ile Balkanlardaki Müslümanları Anadolu'ya getirttiği, Balkan Savaşı sırasında Yunan hükümeti engellemeye çalışsa da İttihatçıların bu engeli aşarak propaganda yoluyla Müslümanları Anadolu'ya göç ettirmeye çalıştıkları.

Biraz sonra üzerinde durulacağı üzere, Dünder sözde bu iddialarını da Osmanlı belgeleri ile desteklemektedir. Ancak belgelerde aslında ne yazıldığı ortaya koymadan önce konunun daha iyi anlaşılması için çok kısa da olsa celb politikası üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Yazar, ittihatçıların dönem dönem Balkanlardan Müslüman göçlerini teşvik ettiklerinin ve muhacir celbettiklerinin çok net bir şekilde bilindiğine inandığından, burada celb politikası ile ilgili herhangi bir kaynağa gönderme yapma ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak bundan önceki *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*³⁶ adlı çalışmasında bu konuyu etraflı bir şekilde ele almış olduğundan, celb politikasının ne kadar net bilindiğini anlamak için, bu kitapta kullanılan kaynaklara bakmak gerekmektedir.

İttihat ve Terakki'nin Müslümanların İskân Politikası'nda konunun ele alındığı bölümde 24 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Ayan'da yapılan görüşmeye atf yapılarak Ahmet Rıza Bey'in; hükümetin muhacir celb ve iskânında takip edilen siyasetten dolayı İttihat ve Terakki'den koptuğunu, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin, içlerinde Türklük Politikası doğrultusunda muhacir celbi ile burada gelip yerleştirmek amacı güttüklerini, celb yoluyla muhacir getirildiği için Batum, Selanik gibi yerlerde Türk ve Müslüman unsurun azalacağını ve bu nedenle devletin zarar göreceğini söylediği belirtilmiştir³⁷.

³⁶ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 71-72.

³⁷ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, s. 72.

Ancak Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesindeki bu görüşmenin tam metnine bakıldığında, Ahmet Rıza Beyin yönelttiği bu eleştiri ve suçlamanın Aşair ve Muhacir'in Müdürü (bundan sonra AMMU) Hamdi Bey tarafından nasıl cevaplandırıldığı görülecektir. Hamdi Bey'e göre; hükümetin teşvik ederek, propaganda yaparak Balkanlardaki Müslümanları Anadolu'ya göç ettirme gibi bir celb politikası yoktur. Hükümetin zulme uğrayan insanlara ülkenin kapılarını açarak onların hayatlarını kurtarma politikası vardır³⁸. Hükümetin zulme uğrayan Müslümanları kurtarma politikası olduğu için de, mesela Bulgarların zorla dinlerini değiştirmeye çalıştıkları Gümölcine'deki Pomaklar Anadolu'ya getirilmişlerdir. Yazarın önceki çalışmasında referans verdiği belge³⁹ de, Balkanlardaki Müslümanların Anadolu'ya göç etmelerinin temininden ziyade, dinleri zorla değiştirilmeye çalışılan Müslümanlarla alakalıdır.

Anlaşılabileceği üzere Fuat Dündar, burada sadece Ahmet Rıza Bey'in görüşlerini esas almıştır. Hâlbuki AMMU müdürü Türkçülük fikri doğrultusunda Balkanlardan muhacir getirtildiğini söyleyen Ahmet Rıza Beyin eleştirilerinin doğru olmadığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Meclis-i Ayan'da Ahmet Rıza Bey'in ifade ettiği görüşleri elbet önemlidir. Buna karşın, kurumun yöneticisi olarak Hamdi Beyin ona verdiği cevap daha önemli olmalıdır. Bu kaynağı kullanan bir araştırmacının Ahmet Rıza Beyin şahsi görüşünün yanında, AMMU müdürünün sözlerini de dikkate alması gerekmektedir. Ancak Hamdi Beyin böyle bir politikanın olmadığını açık bir şekilde ifade eden sözlerini görmezden gelen yazar, Ahmet Rıza Bey'in şahsi görüşünü esas alarak, "İttihatçıların Anadolu'yu Türkleştirmek için Balkanlardaki Müslümanları getirttiği çok net biliniyor" şeklinde kesin bir yargıda bulunmaktadır.

Ayrıca, İttihatçıların Yunan idaresindeki Müslümanları propaganda yaparak Anadolu'ya göç ettirdiği iddiası 1913-1914'te Yunan hükümeti tarafından ileri sürülen bir iddiadır. Müslümanlara yaptıkları baskı, zulüm ve şiddette çok ileri giden Yunan hükümeti, İttihat ve Terakki hükümetinin bu baskı ve şiddete son verilmesi için yaptığı başvurulara cevap olarak, biz Müslümanların göç etmelerini istemiyoruz, onlar Hıristiyan bir idare altında yaşamak istemedikleri için göç ediyorlar, Anadolu'dan gelen ajanlar Müslümanlara göç propagandası yapıyor diyerek kendilerini savunuyorlar-

³⁸ *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, İnikad 41, Celse 1, 24 Mart 1334 (1918), s. 213-217.

³⁹ Dâhiliye Nezâreti'nden Edirne Vilâyeti'ne gönderilen şifre, 18 Ağustos [1]329 (31/08/1913), BOA. Dâhiliye Nezâreti İdâri Kısım (DH.ID) 35/44.

dı⁴⁰. Fuat Dündar'ın, İttihatçıların Müslümanları Anadolu'ya getirttiğini iddia ederken, Müslümanları baskı, zulüm ve şiddetle göç ettiren Yunan hükümetinin de kendisini bu şekilde savunduğunu dikkate alması gerekirdi.

Bundan başka yazarın, Müslüman göçünün asıl sebebinin İttihat ve Terakkinin yaptığı göç propagandası olduğunu söylemeden önce, Yunanistan'ın eline geçen yerlerde meydana gelen olayları, Yunan hükümetinin politikasını ve Müslüman göçü ile alakalı Osmanlı belgelerini daha iyi değerlendirmesi gerekirdi. Nitekim referans gösterdiği belgelere baktığımızda, bu konuda da ciddi bir değerlendirme eksikliğinin olduğu görülmektedir.

Bunları belirttikten sonra şimdi *Modern Türkiye'nin Şifresi*'nde, Balkanlardaki Müslümanların Anadolu'ya göç etmelerinin asıl sebebinin İttihat ve Terakkinin propagandaları olduğu iddiasına kaynak gösterilen Osmanlı belgelerine geçebiliriz.

Kitapta, "hatta Yunanistan'ın İttihatçıların teşvik ettiği Müslümanların göçlerini engellemeye çalıştığı da olur. Mesela Selanik'teki Müslümanların bir kısmı – İttihatçıların teşviki sonrası- göç etmek istediği zaman, Yunan yetkilileri tarafından engellenir. Bunun üzerine İttihatçı hükümet, Yunanistan'ı protesto eder (18 Aralık 1913)" (s. 209), görüşü Osmanlı belgesine dayandırılmıştır⁴¹.

Bu belgeler de konu ile alakalı ileri sürülen iddiaları desteklemekten çok uzaktırlar. Fuat Dündar'ın referans verdiği belge, Selanik Müftüsü ve Cemaat-i İslamiye Reisi'nin yerlerinden yurtlarından çıkarılan ve Selanik Limanına biriken Müslümanlara Yunan yetkililer tarafından burada yaşatılan zorlukları, sıkıntıları ve onların maruz kaldıkları tahkirleri anlattığı yazıdır. Belgede İttihat ve Terakki hükümetinin Balkanlardaki Müslümanları Anadolu'ya göç ettirmek için propaganda yaptığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aynı şekilde belgede Yunan hükümetinin Müslüman göçünü engellemeye çalıştığına dair herhangi bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Dündar herhalde, Selanik Limanına yığılan Müslümanlara Yunan idaresi tarafından yaşatılan zorlukların; pasaport parası diye onlardan zorla para alınmasının, Müslümanların yağmur çamur altında günlerce limanda bekle-

⁴⁰ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Hatıralar Atina Sefareti (1913-1916), Canlı Tarihler*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1946, s. 97. Hâriciye Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 29 Mart [1]330 (11/04/1914), BOA. Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs (bundan sonra DH. KMS) 1/43, Lef.13.

⁴¹ Selânik Cemâ'at-i İslâmiyye Re'isi'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 5 Teşrin-i Evvel [1]329 (18/10/1913) tarihli yazı, BOA.DH.KMS 2-1/31, Lef. 2.

tılmesinin, türlü türlü tahkir, saldırı ve aşağılanmalara maruz kalmalarının Yunan hükümetinin idaresi altındaki Müslümanların göç etmelerini engellemeye yönelik aldığı önlemler olduğunu zannetmektedir.

Yunanistan'ın eline geçen topraklardan gelen muhacirlerin İttihat ve Terakki hükümeti tarafından getirildiğini ortaya koymaya çalışan Dünder'ın referans verdiği bir diğer belgeyi ise açık bir şekilde çarpıttığı görülmektedir. Kitapta "*İttihatçı hükümet, Yunanistan'ın engellemeyi kaldırması, muhacirlerin Osmanlı'ya gelişine izin vermesi durumunda İzmir'deki Yunanlıları hedefleyen takibata son vereceği sözünü verir*" (s. 209) görüşü de Osmanlı belgesine dayandırılmıştır⁴².

Bu belgenin içeriği aynen şu şekildedir: *Muayyen bir târih zarfında İzmir'e hicret eden İslâm muhâcirlerin avdetine müsâ'ade olunduğu takdirde Yunaniler hakkındaki tâ'kibâtın sarf-ı nazar olunacağı Yunan konsolosuna va'd edeceğiniz haber alındı. Muhâcirin-i İslâmiyenin köyleri zabt edilmiş olduğundan avdetleri perîşân olmalarını icâb edeceği ve bundan bizce bir faide tahassul edemeyeceği melhûzdur. İstihbâr-ı vâkı'anın derece-i sıhhatiyle bu bâbdaki mütâla'a-i âlîlerinin inbâsı. 7 Mayıs [1]330*

Anlaşılabacağı üzere belge, Yunanistan'daki Müslümanların Anadolu'ya gelmeleri ile değil, Anadolu'ya göç ettirilen muhacirlerin geri memleketlerine gönderilmeleri ile alakalıdır. Yani belgenin iddiayla hiçbir ilgisi yoktur. Bunun yanında belge Dünder'ın ileri sürdüğü muhacirlerin İttihatçılar tarafından getirtildiği iddiasını da açık bir şekilde ortadan kaldırmaktadır.

Ayrıca bu belgeye dayanarak bir hükümet politikasından bahsetmek de mümkün değildir. Aydın Valisi Rahmi Bey, muhacirlerin çok yoğun bir şekilde Anadolu'ya geldiği bir zamanda, gelen muhacirleri memleketlerine geri gönderebilmek için kendisine göre bir çözüm yolu düşünmüştür. Belgeden Rahmi Bey'in Yunan konsolosluğu ile irtibata geçip geçmediği anlaşılamamaktadır. Burada dikkat çeken husus, Rahmi Bey'in bu düşüncesinden Dâhiliye Nezaretinin yani hükümetin haberinin olmamasıdır. Nezaret haberi olmadığı için de, *böyle bir şey duyuldu aslı var mı?* diye sormaktadır. Tüm bunlar Dünder'ın belgenin içeriğini nasıl farklı bir hale getirdiğinin açık bir göstergesidir.

⁴² Dâhiliye Nezâreti'nden İzmir Vilâyeti'ne şifre, 7 Mayıs [1]330 (20/05/1914), BOA. DH.KMS 22/11.

MÜSLÜMAN VE RUM GÖÇÜNÜ DEĞERLENDİRMEDEKİ ÇİFTE STANDART

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde Müslüman göçü ile Rum göçüne getirilen yorumlarda çok dikkat çekici bir şekilde çifte standart uygulanmıştır.

Dündar, Balkan Savaşı sonrası yaşanan Müslüman göçünü İttihatçıların celb politikasıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre, muhacirler İttihatçıların yaptığı propagandalar neticesinde Anadolu'ya gelmektedirler. Nitekim 1914'ün Mayısı gibi, bu çok etkili propaganda ve teşviklerle Anadolu'ya göç etmeye ikna olan muhacir miktarı 100.007'e ulaşmıştır. (s. 210)*.

Yüz binlerce insanın Anadolu'ya göç etmesini bu şekilde değerlendiren Dündar'ın, şimdi belirteceğimiz nedenlerden dolayı, acaba Rum göçünün de Yunanistan'ın Anadolu'da yaptığı propagandalarla gerçekleştiğini söylemesi gerekmez miydi?

Şöyle ki; İttihatçılar Balkanlardaki Müslümanları Anadolu'ya getirtmiştir yorumu yapılırken şayet muhacirlerin hükümetin gönderdiği gemilerle Anadolu'ya taşınması temel alınıyorsa bilinmelidir ki, Rumlar da Yunan hükümetinin gönderdiği gemilerle Yunanistan'a taşınmıştır⁴³. İkinci olarak, İttihatçıların Müslümanları göçe teşvik ettiği iddiasına, hükümetin gelen muhacirlere Anadolu'da ev ve arazi vermesi delil gösteriliyorsa, Yunan hükümetinin de Makedonya'ya gelen Rum muhacirlere Müslümanların ev ve arazilerini verdiğinin bilinmesi gerekir⁴⁴. Üçüncü olarak, ittihatçıların Rumların mallarına el koydukları iddia edilirken, Yunan hükümetinin de aynı şekilde Makedonya'da göç eden Müslümanların bütün mallarına ve Müslüman vakıflarına el koyduğunun ifade edilmesi gerekmektedir⁴⁵. Dördün-

* Kitabın 210. sayfasında Aydın Valisi Bey'in Doktor olduğu ifade edilmiştir. Ancak Rahmi Bey doktor değildir. Herhalde Dündar, Dr. Nazım'la Rahmi Bey'i karıştırmıştır.

⁴³ Dâhiliye Nezâreti İskân-ı Aşâyir ve Muhâcirin Müdüriyeti'nden (bundan sonra İAMM) Ka'la-i Sultâniye Mutasarrıflığı'na gönderilen [1]3 Mayıs 1330 (26/05/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR 41/180.

⁴⁴ Selânik Müftisi Ahmet bin Ali'den Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen 4 Teşrin-i Evvel 1329 (17/10/1913) tarihli yazı, BOA. DH.KMS 1/43, Lef. 2.

⁴⁵ Selânik'ten Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen Hasan Haşmet imzalı 21 Kânûn-ı Sâni [1]329 (03/02/1914) tarihli yazı, BOA.DH.KMS 1/43, Lef. 10; Selânik Müftü Vekilinden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 2 Haziran [1]330 (15/06/1914), BOA. DH.KMS 19/68, Lef. 6; Atina Sefiri Galip Kemalî Bey'den Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen 19 Haziran 1914 tarihli tahrîrâtın 24 Mayıs [1]330 (06/06/1914) tarihli Siroz Cemâ'at-i İslâmiyye Re'îsi Yusuf bin Zülfikar imzalı melfûfu, BOA. HR.SYS, 13/2, Lef. 126, 129. *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1995, s. s. 279-281; Hâriciye Nezâreti'nden Atina Sefâreti'ne gönderilen yazı, 25 Teşrin-i Evvel 1914; BOA. HR.SYS, 2056/3, Lef. 24.

cü olarak, İttihatçıların Rumları kovduğu iddiasına, muhacirlerin Rumların yaşadığı bölgelere ve Rumların evlerine iskan edilmesi delil gösteriliyorsa, o zaman Yunan hükümetinin daha II. Balkan Savaşının başında Kafkasya'dan ve Avrupa'dan getirttiği Rum muhacirleri Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelere ve Müslümanların evlerine iskan ettiğinin ve hem Yunan askerlerinin hem de iskan edilen Rum muhacirlerinin Müslümanları zorla evlerinden çıkardıklarının göz ardı edilmemesi gerekir⁴⁶. Beşinci olarak, İttihatçılar, Müslüman nüfusa ihtiyaç duyduğu için muhacirleri Anadolu'ya getirtmiştir denilecekse, o zaman Yunan hükümetinin, Müslüman nüfus yoğunluğuna karşı, ele geçirdiği yerlerde tam bir egemenlik kurabilmek için İttihat ve Terakki hükümetinden daha fazla Rum nüfusuna ihtiyaç duyduğunu belirtmek gerekir⁴⁷. Altıncı ve son olarak, Müslümanların Anadolu'ya göç etmelerinin sebebinin ne olduğu ortaya konulamayan propagandalar olduğu ifade ediliyorsa, o zaman asıl göç propagandasının Yunanistan tarafından Anadolu'daki Rumlara yapıldığının bilinmesi gerekmektedir.

Müslüman göçünün itttihatçıların propagandaları neticesinde gerçekleştiğini, Rum göçünün ise İttihatçıların Rumları kovması neticesinde meydana geldiğini savunan Fuat Dünder, Osmanlı Arşivindeki, Yunanistan'dan Rumlara gönderilen mektupları görmemiştir. Onun haberdar olmadığı bu mektuplarda, Makedonya'ya gitmiş olan Rumlar, Anadolu'da kalan akrabalarına, komşularına, arkadaşlarına Makedonya'nın ne kadar güzel bir yer olduğunu, ne kadar bereketli topraklara sahip olduğunu, Yunan hükümetinin Yunanistan'a gelen herkese ev ve arazi verdiğini haber veriyor ve onlardan bu zenginliğe sahip olabilmek için Anadolu'da sahip oldukları her şeyleri terk ederek bir an önce gelmelerini istiyorlardı. Yani kelimenin tam manasıyla Anadolu'da özellikle de İzmir ve çevresindeki Rumlara göç propagandası yapılıyordu⁴⁸.

⁴⁶ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s. 96; Nedim İpek, *Mücadele ve Samsun*, TTK Yay., Ankara, 2000, s. 19-20; Selanik Müftü Vekilinden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 2 Haziran [1]330 (15/06/1914), BOA.DH.KMS 19/68, Lef. 6; Atina Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 28 Haziran 1914, BOA. HR.SYS 13/2, Lef. 38.

⁴⁷ Makedonya'daki nüfus durumu için bkz: Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 190; Ayhan Aktar Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde adaların hukuki statüsündeki belirsizlik nedeniyle, Yunan hükümetinin Anadolu Rumlarının adalara iskanını teşvik ettiğini belirtmektedir. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 28.

⁴⁸ Selanik'ten Avusturya Postasıyla Kasaba Kazasında Ilıca Nâhiyesinde Urganlı Karyesinde Ergiri Estafa Nâmına gönderilen Mektup Sûretidir, 25 Mayıs 1914, BOA.BEO. 322231; Selanik'ten Eksafanos Açulâsi Vasıtasıyla Anastasya'ya Gönderilen Mektup, BOA. BEO, 322231; Selanik'ten Hristo İnzalı Espiro Garfiya'nın Çırağı Lazari'ye Gönderilen Mektup, BOA.BEO, 322231; Papa

Maalesef bu konudaki belgeleri görme ihtiyacını hissetmemiş olan Fuat Dünder, belirttiğimiz hususları da dikkate almayarak veya görmezden gelecek hiç tereddütsüz bir şekilde, Balkanlardaki yüz binlerce Müslümanın İttihatçıların propagandalarıyla Anadolu'ya göç ettiklerini söylerken Rum göçünün ise İttihatçıların Rumları kovmasıyla meydana geldiğini söylemektedir. Bu durum, onun göçlerle alakalı yorumlarında nasıl bir çifte standart uyguladığını ve olayları nasıl tek taraflı değerlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

MUHACİRLERİN BATI ANADOLU'YA İSKÂNİ

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, bu çalışmada İttihatçıların Balkanlardan getirttiği muhacirleri Rumları kovmak için Batı Anadolu'ya iskân ettiği görüşünü dile getiren Fuat Dünder, ilk çalışmasından sonra muhacir iskânı konusundaki fikrini değiştirmiştir. Çünkü *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası* kitabında, muhacir iskânı konusunda, İttihat ve Terakki'nin takip ettiği iskân siyasetinin kendisinden önceki iskân siyasetinin devamı olduğunu, muhacirlerin Batı Anadolu ve Trakya'ya iskân edilmesinin askeri ve ekonomik nedenlere dayandığını söylemekteydi⁴⁹. Ancak Fransa'da yaptığı bu doktora çalışmasında fikirlerini değiştirmiş; önceden hükümet güvenlik kaygısıyla hareket ediyordu derken, bu sefer hükümetin sadece Rumları kovma düşüncesiyle hareket ettiğini dile getirmeye başlamıştır. Onun, Osmanlı Arşiv malzemelerini esas alarak hazırladığı ilk kitabındaki fikirlerini yine Osmanlı Arşiv malzemelerini esas alarak hazırladığı bu ikinci kitabında değiştirmiş olması hayli ilginçtir.

Fuat Dünder'in Batı Anadolu'ya muhacir iskânında, hükümetin jandarmalar eşliğinde muhacirleri Rum köylerine iskân ettiği, bunu zorla yaptığı, bu iskânlara karşı çıkan Rumların tutuklandığı ve bu şekilde Rum köylerine iskân edilen muhacirler ile jandarmaların Rumlara saldırarak onları göç ettirdikleri görüşlerini savunmaktadır. Dünder bu görüşlerini de Osmanlı belgelerine dayandırmaktadır.

Kıtapta, Osmanlı belgeleri referans verilerek "muhacirlerin jandarmalar eşliğinde Rum köylerine sevk edildiği ve bu iskâna karşı çıkan Rumların tutuklandığı" (s. 210-211) söylenmektedir. Ancak bu belgeler de Dünder'in

Tanaş'tan Kasaba'da Bakka Nikola Panayot A adına Gönderilen 27 Mayıs 1914 Tarihli Mektup, BOA.BEO, 322231; Selanik'ten Avusturya Postasıyla Kasaba Kazasında Ilıca Nahiyesinde Urganlı Karyesinde Ergiri Estafa Namına Gönderilen Mektup Sûretidir, 25 Mayıs 1914, BOA.BEO. 322231.

⁴⁹ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, s. 165-169.

iddiasını desteklemekten uzaktır. Şöyle ki, referans verilen belgede anlatılan olayda; 30 muhacir, gemi ile, Yunan milliyetçisi oldukları belirtilen 400 hanelik Yalova'nın Kuru Karyesine gelmiştir. Muhacirlerin gemiden çıkmalarına engel olmak isteyen köy ahalisi Rumlar toplu bir şekilde taş ve sopalarla saldırıya geçmişlerdir. Olay sırasında köydeki rüsumat idaresi memurları köylüleri sakinleştirmeye çalışmışlardır. Tam da bu sırada köy ahalisini daha fazla galeyana getirmek isteyen birkaç kişi rüsumat idaresine saldırmış, idaredeki Osmanlı Sancağına silah atmış ve silahtan çıkan kurşun sancağa isabet etmiştir⁵⁰. Olayın haber alınmasından sonra Dâhiliye Nezareti göndermiş olduğu emirle, "ahaliyi galeyana getiren ve rüsumat idaresine saldırarak Osmanlı sancağına kurşun atan kişilerin" yakalanmasını istemiştir⁵¹.

Anlaşılabileceği üzere, Dünder'in iddiasıyla belgede anlatılan olay arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle belgeden anlaşıldığına göre Kuru Karyesine Belil (?) isimli gemi ile gelen bu muhacirler hükümetten habersiz bir şekilde buraya gelmişlerdir. Dolayısıyla jandarmalar eşliğinde sevk edilmeleri gibi bir durum söz konusu değildir. İkinci olarak, bu kişiler Balkan muhacirleri değil Batum'dan gelen Müslümanlardır. Üçüncü olarak da, hükümetin tutuklanmasını istediği kişiler iddia edildiği üzere muhacir iskânına karşı çıkarak muhacirlere saldıran köy ahalisinin tamamı değil sadece rüsumat idaresine saldıran, Osmanlı Sancağına kurşun atan kişilerdir.

Kitapta yine Osmanlı belgelerine dayalı olarak, jandarmaların Rumlara saldırdıkları ifade edilmiştir. 1914'ün Haziran ayında, Batı Anadolu'daki, *Görenköy, Eski Foça, Seirek köy, Çatalagil, Başköy, Filadar, Karacaoba, İkizci, Uluabad, Misopoli* köyleri göçler anlatılırken, çetelerle birlikte jandarmaların da Rumlara karşı zincirleme saldırı düzenledikleri ifade edilmektedir. (s. 212). Nitekim bu görüş de Osmanlı belgeleri ile desteklenmiştir.

Ancak Fuat Dünder'in Batı Anadolu'daki Rumlara zincirleme saldırı düzenlemesine referans verdiği belge⁵² Aydın Vilayeti ile değil de Gelibolu ile alakalıdır. Çünkü şifrenin gönderildiği yer Gelibolu Mutasarrıflığıdır. Normal şartlarda Aydın Vilayeti ile ilgili ortaya atılan iddiaya, iddiaya ne-

⁵⁰ Yalova Rusûmât Merkez Me'mûrluğu'nun 102 numarolu 7 Temmuz [1]330 (20/07/1914) Tarihli Tahrîrât Sûretidir, BOA. Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiyye Müdiriyyeti 5. Şu'be (bundan sonra DH.EUM.5.ŞB) 80/10.

⁵¹ Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne gönderilen 19 Ağustos [1]330 tarihli yazı, BOA. DH.EUM.5.ŞB 80/10.

⁵² Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiye Müdiriyyeti'nden Gelibolu Mutasarrıflığı'na gönderilen 20 Mayıs [1]330 (02/06/1914) tarihli, 53 numarolu mühim şifre, BOA. DH.ŞFR 41/140.

den olan olayın anlatıldığı ya Dâhiliye Nezaretinden Aydın Vilayetine ya da Aydın Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazının kaynak gösterilmesi bilimsel bir gereklilik olmasına rağmen, yazar bu gereklilikten sarf-ı nazar etmektedir.

Aydın Vilayeti ile ilgili olmayan bu telgrafta jandarmalarla Rumlar arasında herhangi bir olay yaşandığına dair bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Aynı şekilde jandarmaların Rumlara zincirleme saldırı düzenlediği bilgisine de rastlanmamaktadır. Belgede hiçbir şekilde jandarma ifadesi geçmemektedir. Jandarmaların Rumlara zincirleme saldırı yapması bir yana gönderilen bu telgrafta, Nezaret, köylerini terk eden bu Rumların göç etmelerinin men edilmesini istemektedir. Telgrafın içeriği şu şekildedir:

Gelibolu Mutasarrıflığı'na Şifre

Karyelerine muhâcîr ikâmesi hasebîyle Ganoz'a gelmiş olan Milo Karyeli Rumların vâpûra irkâben ihrâç edilmekte olduğu haber verildiğinden men'i.

20 Mayıs [1]330 Nâzır Nâmına

Batı Anadolu'da jandarmaların Rumlara zincirleme saldırı yaptıklarına referans verilen ikinci belgede⁵³ de hiçbir şekilde "jandarma" ifadesi geçmemektedir. Belgede, Aydın Vilayetini teftişe giden ve o an için Bandırma'da bulunan Talat Paşa, Aydın Vilayeti ve Dâhiliye Nezareti arasında 9 Mayıs 1914'te yapılan üç yazışma bulunmaktadır. Yazışmalarda Rumların göç ettikleri, Talat Paşa'nın yola çıkarak Aydın Vilayetine gideceği gibi konular üzerinde durulsa da hiçbir şekilde Rumlara saldırı hadisesi ifade edilmemektedir. Böyle olduğu halde yazar, içinde Rum göçü geçen her belgeyi kendi tezlerine uygun hale getirme gayreti içine girmektedir.

RUMLARLA ALAKALI YAPILAN İSTATİSTİKLER

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde, Dündar'ın birçok kereler tekrar ettiği ve üzerine senaryolar yazdığı başka bir konu da Rumlarla alakalı yapılan istatistik çalışmalarıdır.

Ona göre; hükümetin Temmuz ve Ağustos aylarında yaptığı envanterler ileride yapılacak yeni bir Rumsuzlaştırma operasyonunun yani tehcirin ön hazırlıklarıdır:

⁵³ Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan Bandırma'da Dâhiliye Nâzırı Beyefendi Hazretlerine ve Aydın Vilâyeti'ne gönderilen gayet müst'acel şifre, 27 Mayıs [1]330; BOA. DH.ŞFR 41/210

“Temmuz ve Ağustos ayları boyunca, İttihatçı hükümet, Rumlar (ve bazen de Bulgarlar) ile ilgili bilgiler toplamaya çalışır. Göç eden Rum nüfusu, göç edenlerin meslekleri, geride bıraktıkları topraklar, üretim araçları, taşınır ve taşınmaz mallarının envanteri çıkarılır. ... Ama en önemlisi bu istatistikî araştırmanın gerisinde, göçler sonrası geride kalan Rum nüfusun yerli nüfusa oranını tespit etmektir. Elde edilen verilerin, yeni bir Rumsuzlaştırma operasyonunu gerektirip gerektirmediği konusunda kritik rol oynadığı bilinmelidir” (s. 215).

Kitapta, envanter çalışması diye tabir edilen bu konuyla alakalı beş tane telgraf referans verilmiştir. Ancak bu referanslardan iki tanesinin⁵⁴ envanterle alakası yoktur. Çünkü belgeler, giden Rumların mallarının korunması, bozulmalarının önlenmesi ve tüm malların kayıtlarının tutulmasıyla alakalıdır.

Dünder bu aylarda yapılan envanterlerin hem Rum mallarının ele geçirilmesi faaliyeti olduğunu hem de tehcirin ön hazırlığı olduğunu ifade etmektedir. Ancak böyle bir iddia ortaya atmadan önce istatistik çalışmalarının niye yapıldığını anlamak için bu aylarda başlayan Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi müzakerelerini göz önünde bulundurması gerekirdi. Çünkü giden Rumlarla alakalı nüfus ve mal bilgilerine dayalı istatistik çalışması yapılması kararı, İzmir’de müzakerelere başlayan Yunan-Osmanlı delegelerinden oluşan Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından alınmıştı. Ve bu dönemde envanteri çıkarılanlar Yunanistan’a ve adalara göç eden Rumlardı.

Temmuz ayında İzmir’de mübadele görüşmeleri başladığında Muhtelit Komisyonunda her iki taraftan da göç edenlerin miktarlarının, bu kişilerin şehirlerden mi köylerden mi göç ettiklerinin tespit edilmesine karar verilmişti. Göç edenlerin sahip oldukları malları ve bu malların değerleri de tespit ediliyordu; çünkü nüfus mübadelesi ile birlikte malların da mübadelesi yapılacaktı. Malların mübadele edilebilmesi için öncelikle her iki unsurun kendi bölgelerinde sahip oldukları malların ve bu malların değerlerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Malların mübadelesi, malların değeri üzerinden yapılacaktı. Komisyonunda böyle bir karar alındıktan sonra hükümet hemen Anadolu’dan göç eden Rumların mallarını tespit etmeye başlamıştı.

⁵⁴ Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiye Müdiriyyeti’nden Edirne, Aydın, Hüdâvendigâr Vilâyetleriyle İzmit, Çatalca, Karesi, Kal’a-i Sultâniye Mutasarrıflıklarına gönderilen 23 Haziran [1]330 tarihli, Umûmî 301 numaralı müsta’cel şifre, BOA. DH.ŞFR 42/211; Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiye Dâiresi 4. Şu’be’den Edirne, Aydın, Hüdâvendigâr Vilâyetleriyle İzmit, Çatalca, Karesi, Kal’a-i Sultâniye Mutasarrıflıklarına gönderilen 28 Haziran [1]330 tarihli, 316 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 42/255.

Malların ne şekilde tespit edileceğine dair bir talimatname bile yayınlanmamıştı⁵⁵. Bu çalışmalar 1914'ün sonuna kadar devam etmiş; Rumların mallarını ve bu malların kıymetlerini gösteren cetveller hazırlanmıştı. Hatta tespit işlemlerin bu dönemde tamamlandığını söylemek zordur; çünkü bu çalışmalar 1917 yılına kadar devam etmişti⁵⁶.

Görüldüğü gibi yazar, mübadele müzakereleri kapsamında yapılan faaliyetlerden habersiz bir şekilde envanter çalışmalarının arka planını sorgulamadan yanlış hükümlere varmakta ve okuyucusunu yanlış yönlendirmektedir.

OSMANLI-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde, Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi, İttihat ve Terakkinin Rumlardan kurtulma ve Rumları tasfiye etme planının bir parçası olarak sunulmaktadır. Dündar'a göre, İttihatçılar mübadele ile çok geniş bir alanı Rumlardan temizlemeye çalışmışlardır. (216-219)

Bu konuda da referans verilen belgelerden, Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesinin yazar tarafından çok sığ bir şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır. Dündar, Müslümanlarla Rumların mübadele edilmesi fikrinin ilk olarak Osmanlı Atina Sefiri Galip Kemalî Bey ile Venizelos arasında yapılan görüşmede ortaya çıktığını söylemektedir. Burada Galip Kemalî'nin ismini telaffuz etmekle isabet kaydeden yazar, onun bu dönemdeki Osmanlı-Yunan ilişkileri, Rum ve Müslüman göçü, Osmanlı-Yunan nüfus mübadele girişimi hakkında perde arkası bilgiler verdiği anılarını okumadığı için yanlış düşmektedir. Halbuki Galip Kemalî Bey anılarında, Trakya'nın mübadeleye dâhil edilmesinin İttihat ve Terakki hükümetinin çabasıyla olmadığını, bu isteğin Venizelos'tan geldiğini, Trakya'daki hadiselerden şikâyet eden Venizelos'un, Trakya Rumlarının da mübadeleye dâhil edilmesiyle, göçün tüm sorumluluğunu sinsî bir politika ile İttihat ve Terakki hükümetinin üzerine yıkmaya çalıştığını söylemektedir⁵⁷. Ayrıca Galip Kemalî anılarında gayri resmi sohbet havasında geçen görüşmenin 20 değil de 11 Mayıs'ta gerçekleşmiş olduğunu anlatmaktadır⁵⁸. Özetle ifade etmek gerekirse

⁵⁵ Mübadele-i Muhâcirine Â'id Cedvellerin Sûret-i İmlâsı Hakkında Ta'limât, BOA. HR.SYS, 2035/1, Lef. 83

⁵⁶ Nazır Tal'at Bey'den Muhtelit Mübadele-i Muhâcirîn Komisyonu Reis-i Muhtar Bey'e gönderilen yazı, 14 Teşrin-i Sâni [1]332 (27/11/1916), BOA. Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiyye (DH.İUM) E/42-48, Lef. 2.

⁵⁷ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s.103-104

⁵⁸ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s. 102.

bu önemli şahsiyetin anılarına bakılmaksızın gerek mübadele gerekse de göç konusunda dengeli yorumlar yapılamayacağı aşîkârdır.

Bunların dışında Dünder'in eserinde Osmanlı-Yunan mübadele girişimi ile ilgili verilen bilgiler de yanlıştır. Yazar, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Yunan delegesi M. Dimaras'ın İzmir Yunan Konsolosu olduğunu belirtilmiştir. Ancak, K. Dimaras İzmir değil İstanbul Konsolosudur. Ayrıca, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun ilk toplantısının 7 Temmuz, ikincisinin 11 Temmuzda gerçekteştiği ifade edilmiştir. Fakat ilk toplantı 11 Temmuzda, ikinci toplantı ise 18 Temmuzda icra edilmiştir.

Bunlardan başka, Osmanlı belgesine⁵⁹ dayanılarak, *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*'nun 11 Ocak 1915'te (kitapta belgenin tarihi 13 Ocak olarak verilmiştir) mübadele şartlarını belirlediği ifade edilmiştir. Fakat Osmanlı Muhtelit Komisyon Reisi Ahmet Muhtar'ın Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazı, komisyonun İstanbul'da devam eden görüşmeleri ile İzmir'deki müzakerelerden bu yana hiçbir ilerleme kaydedilemeyen noktaların izah edildiği, Yunan delegelerinin baştan beri ısrarcı oldukları ve hiçbir şekilde yumuşama göstermeyerek en sonunda "bizim şartlarımız bunlardır" dedikleri hususların izahının yapıldığı bir yazıdır. Yani bu belge, hiçbir şekilde üzerinde uzlaşmaya varılan bir metin değildir. şayet bir metinden bahsedilecekse Osmanlı tarafının daha İzmir'deki müzakereler sırasında Kont Ostrorog'un da katkılarıyla⁶⁰ hazırladığı *İzmir Muhtelit Komisyonu Mukâvelenâme Lâyihası*'ndan bahsedilmesi daha isabetlidir⁶¹. Kaldı ki, bu metin bile üzerinde uzlaşmaya varılan bir anlaşma değildi.

Ayrıca, "komisyonunun çalışmalarının İzmir'de tamamladığı, İstanbul'daki çalışmaların sadece mal ve mülk sorununun çözümine hasredildiği, nüfus mübadelesi işlerinin bir nevi askıya alınmasından dolayı komisyonun isminin de *Mübâdele-i Emlâk Komisyonu* şeklinde değiştirildiği" (s. 219), bilgisi de yanlıştır. Bu bilgiye referans verilen belgede⁶², Yorgiyadis ve Mavridis adlı iki kişinin *Mübâdele-i Emlâk Komisyonu* azasından olduklarının dışında *Muhtelit Mübâdele Komisyonu* isim değiştirdiğine dair hiçbir bilgiye

⁵⁹ Muhtelit Mübâdele-i Muhâcirin Komisyonu Reis-i Ahmed Muhtar'dan Dâhiliye Nâzırı Tal'at Beyefendi Hazretlerine gönderilen 29 Kânûn-ı Evvel [1]330 (11/01/1915) tarihli yazı, BOA. Dâhiliye Nezâreti Emniyeti Umûmiye Müdiriyyeti 3. şu'be (bundan sonra DH.EUM.3.şB) 3/34 Lef 2.

⁶⁰ Tal'at Bey'den İzmir'de Muhâcirin Komisyonu Re'isi Muhtar Bey'e telgraf, [1] Temmuz 1330 (14/07/1914); BOA. DH.şFR 43/14; Emniyeti Umûmiye Müdiriyyeti'nden Muhtar Bey'e telgraf, 9 Temmuz [1]330 (22/07/1914), BOA. DH.şFR 43/86.

⁶¹ İzmir Muhtelit Komisyonu Mukâvelenâme Lâyihası, BOA. HR.SYS, 2034/3 Lef. 13-30.

⁶² Emniyeti Umûmiye ifâdesiyle şeref vârid olan 15 Teşrin-i Evvel [1]330 târîhli, 532 numrolu tezkire-i âliye-i nezâret-penâhileri cevâbiyesidir, BOA. DH.EUM.3.şB 3/28.

rastlanmamaktadır. Yazar, bu iki kişinin, çalışmalarına İzmir'den sonra İstanbul'da devam eden *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*'nun Yunan delegeleri olduğunu söylemektedir (219. sayfada 173. dipnot). Doğrusu, müzakerelerin İstanbul safhasında Yunan tarafının temsilcilerinin Çorbacioğlu ile Mösyö Papas olduğudur. Müzakereler İzmir'den sonra İstanbul'da devam etmeye başlayınca komisyonunun Yunan heyetinde bir değişiklik olmuş; Yunan hükümeti Mösyö Dimari'nin yerine Çorbacioğlu'nu birinci delege, İstanbul Yunan Sefareti Baş Tercümanı Mösyö Papas'ı da ikinci delege tayin etmişti⁶³. Ayrıca müzakerelerinin İstanbul ayağında, *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*'nun isim değiştirdiğini, nüfus mübadelesi işinin askıya alınarak sadece mal-mülk meselesine odaklanıldığını söylemek de pek mümkün değildir. Çünkü referans verilen belgedeki *Mübâdele-i Emlâk Komisyonu*, belgede açıkça ifade edilmemiş olsa da, büyük bir olasılıkla *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*'nun alt komisyonudur. Çünkü İzmir'de müzakereler başladığında komisyonda, malların mübadele işini yürütmek amacıyla *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*'nun alt komisyonlar kurma yetkisine sahip olduğuna karar verilmiş; alınan bu karar gereği de İzmir ve Selanik'te alt komisyonlar kurulmuştu. Alt komisyonların görevi her iki tarafta mübadele edilecek nüfusun mallarının tespit etmektir.

Osmanlı delegeleri Ahmet Muhtar, Şükrü Bey; Yunan Delegeleri Çorbacioğlu ve Mösyö Papas'dan oluşan *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*, İstanbul'daki ilk müzakeresini 5 Kasım'da 1914'te gerçekleştirmişti. Bundan sonra sırasıyla 9, 12, 16, 26 Kasım'da olmak üzere toplam beş toplantı gerçekleştirilmişti⁶⁴. İşte, kitapta referans verilen belgedeki yazıda Ahmet Muhtar, komisyonun İstanbul'da gerçekleştirdiği bu müzakerelerin genel bir değerlendirmesini yapmaktadır⁶⁵. Yani Dünder'ın iddiasının aksine *Muhtelit Mübâdele Komisyonu*, İzmir'den sonra İstanbul'da da nüfus mübadelesinin esaslarını belirlemek üzere faaliyetlerine devam etmiştir.

Fuat Dünder, 1914'te yapılmaya çalışılan nüfus mübadelesini yetersiz kaynaklarla değerlendirdiğinden, İttihatçıların mübadele yoluyla Anadolu Rumlarından kurtulmaya çalıştıkları yanlışlığına düşmekte, yapılmaya çalışılan mübadelenin zorunlu nüfus mübadelesi olduğunu belirtmektedir (s. 219). Bütün bu eksiklikler yazarın Galip Kemalî'nin anılarını ve Talat Paşa

⁶³ Mübâdele-i Komisyon Re'isi Ahmed Muhtar'dan Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgraf, 22 Eylül [1]330 (05/10/1914), BOA. DH.KMS 27/43 Lef. 6.

⁶⁴ Müzakerelerin Fransızca zabıtları için bkz: BOA. HR. SYS 2034/2.

⁶⁵ Ahmed Muhtar'dan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 29 Kânûn-ı Evvel [1]330 (12/01/1915), BOA. DH.EUM.3.ŞB 3/34, Lef. 2-3.

tarafından komisyona gönderilen *gizli telgrafları* değerlendirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu belgeler görülmüş olsaydı, müzakere tutanaklarında ve gönderilen *gizli emirlerde* hiçbir şekilde İttihat ve Terakki hükümetinin zorunlu nüfus mübadelesi projesinin olmadığını, ayrıca İzmir ve İstanbul'da gerçekleştirilen müzakerelerde alt yapısı oluşturulmaya çalışan mübadele nin zorunlu mübadele olmadığı okuyucu ile paylaşılabilirdi. Nitekim Galip Kemalî'nin anılarından⁶⁶, *Muhtelit Mübâdele Komisyonu* müzakere tutanaklarından⁶⁷ ve bu konuda Ahmet Muhtar'ın Dâhiliye Nezaretine⁶⁸, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın da Ahmet Muhtar'a gönderdiği *gizli yazışmalardan*⁶⁹ anlaşılmaktadır ki; hem Osmanlı tarafı hem de Yunan tarafı yapılacak olan mübadele nin gönüllülük esası üzerine göç eden ve edecek olanlar için geçerli olacağı konusunda mutabakata varmışlardı. En azından, karşılıklı imza edilerek kabul edilmemiş olsa dahi, hükümetin hazırladığı *İzmir Muhtelit Mübâdele Komisyonu Mukâvelenâme Lâyihası*'nın şu ikinci maddesi, İttihat ve Terakki hükümetinin nasıl bir mübadele projesine sahip olduğunu açıkça göstermektedir:

2.Madde: Madde-i sâlifede zikredilen Rum ahâliden işbu mukâvelenâmenin akdi târihinden sonra toplu sûrette terk-i diyâr edeceklere müsâ'ade edilmesi, ileri sürdükleri nedenlerin tahkikine ve göçün gönüllü olduğuna Osmanlı me'mûrlarınca kanâ'at hâsıl olmasına bağlı olacaktır⁷⁰.

Modern Türkiye'nin Şifresi'nde mübadeleyle alakalı ileri sürülen bir diğer iddia da; İttihat ve Terakki'nin mübadeleyi ısrarla istediği, buna karşın Yunanistan'ın mübadeleye gönüllü olmadığı, İttihat ve Terakki'nin Yunanistan'ı mübadeleye zorlamak için Mayıs ile Temmuz ayları arasında Rum bölgelerinde terörü zirveye çıkardığıdır (s. 219).

Dünder, Yunan tarafının mübadeleye gönüllü olmadığını söylemektedir. Ancak Ayhan Aktar, Venizelos'un adalardaki Yunan hâkimiyetini kuvvetlendirmek için Anadolu Rumlarının adalara iskânını teşvik ettiğini ve bu

⁶⁶ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁷ Muhtelit Mübâdele Komisyonu Zabıt Tutanakları, BOA. HR.SYS, 2034/2.

⁶⁸ Muhtelit Komisyon Re'isi Ahmed Muhtar Bey'den Dâhiliye Nâzırı Tal'at Beyefendi Hazretlerine gönderilen 14 numarolu telgraf, 15 Temmuz [1]330 (28/07/1914), BOA. HR.SYS 2035/2 Lef. 71-75; Ahmed Muhtar'dan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 29 Kanûn-ı Evvel [1]330 (12/01/1915); BOA. DH.EUM.3.ŞB 3/34 Lef. 2-3.

⁶⁹ Muhtar Bey'in 15 Temmuz 1330 (28/07/1914) tarihli telgrafına cevaben Tal'at (Paşa) tarafından gönderilen 17 Temmuz 1330 (30/07/1914) tarihli şifre, BOA. DH.ŞFR 43/129.

⁷⁰ İzmir Muhtelit Mübâdele Komisyonu Mukâvelenâme Lâyihası, BOA. HR.SYS, 2034/3 Lef. 13-30.

düşünceyle mübadeleye sıcak baktığını belirtmektedir⁷¹. Dündar, Ayhan Aktar'ın bu kitabını da muhtemelen görmemiştir. Bu bağlamda şu noktaya dikkat çekilmelidir ki, bu dönemde her iki taraf için öncelikli konu Ege Adaları meselesidir. İki taraf, adaların geleceği belli olmadan mübadele konusunda son sözü söylemek istememektedir. Büyük devletler 14 Şubat 1914'te, Balkan Savaşında Yunanistan'ın işgal ettiği Doğu Ege adalarının (Midilli, Sakız, Sisam) Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmıştı⁷². Ancak İttihat ve Terakki hükümeti Anadolu sahillerinin hemen yanı başında olan bu adaların hem Anadolu'nun coğrafi bir uzantısı olduğunu hem de Anadolu güvenliğinin sağlanması için vazgeçilmez öneme sahip olduklarını ileri sürerek büyük devletlerinin bu kararını kabul etmeyeceğini ilan etmişti. Bundan sonra Yunanistan en büyük amacı adaların ilhakını İttihat ve Terakki hükümetine kabul ettirmektir.

Her iki taraf da hayatî bir mesele olarak gördüğü bu konuda kendi görüşünü karşı tarafa kabul ettirmeye çalışıyordu. Rum göçü ve nüfus mübadelesi ise bu adalar meselesi çerçevesinde şekillenmekteydi. Büyük devletlerin adaları Yunanistan'a bırakma kararıyla birlikte Balkan Savaşından sonra Ege Denizinde sular yeniden ısınmaya başlamış, her iki taraf savaş gemisi satın alma yarışına girerek savaş hazırlıklarına başlamıştı. Hem Osmanlı Atina Sefiri Galip Kemalî hem de Avrupalı devletlerin temsilcileri, Osmanlı-Yunan gerginliğinin asıl sebebinin adalar meselesi olduğunu; Yunanistan'ın asıl amacının adaların ilhakını Osmanlı Devletine kabul ettirmek olduğunu, Rum göçünü bahane ederek bunu zorla yapmayı göze aldığını söylemektedir⁷³.

Osmanlı-Yunan ilişkilerinin gerilmesinde en önemli sorun adalar meselesi olduğu halde Dündar kitabında, bu konuyu tartışmaya değer görmemiştir. Yunanistan'ın asıl amacının adaların ilhakının İttihat ve Terakki hükümetine kabul ettirmek olduğunu ifade ettiği halde Yunanistan'ın bu çabasının iki ülkenin ilişkilerinin bozulmasında ne gibi bir rol oynadığını sorgulamamıştır. Daha da önemlisi ittihat ve Terakki hükümetinin bu dönemdeki asıl amacı adaların Anadolu'ya bağlanmasını sağlamak olduğu

⁷¹ Ayhan Aktar, *a.g.e.*, s. 28.

⁷² Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler II*, TTK Yay., Ankara, 1989, s. XVII-XXXV; Ayrıca adaların Yunanistan'a bırakılma süreci için bkz: Necdet Hayta, *Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2008; Elif Yeneroğlu Kutbay, *Doğu Ege Adalarının Osmanlı Hakimiyetinden Çıkışı ve Bunun Aydın Vilayeti'ne Ethileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2005, s. 63-87.

⁷³ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s. 115; Bilâl N.Şimşir, *a.g.e.* II, s. CXCIV, CXCVIII, CCV.

halde, İttihatçıların asıl amacının nüfus mübadelesi ve mübadele yoluyla Rumları kovmak olduğunu ileri sürmüştür. Yine yazar, adaların ilhakının İttihatçılar tarafından kabul edilmeyeceğinin anlaşılması nedeniyle Yunanistan'ın mübadele görüşmelerini askıda bıraktığını ifade ettiği halde; İttihatçıların bu dönemdeki temel gayesinin mübadeleyi gerçekleştirmek olduğunu iddia edebilmektedir. Talat Paşa'nın adalar konusunda Yunanistan'la bir uzlaşmaya varılmadan mübadele anlaşmasını imzalamak istemediğini, bu yüzden İzmir'de müzakereleri yürüten Ahmet Muhtar'a anlaşma imzalama yetkisini vermediğini⁷⁴, hatta Ahmet Muhtar'ın başvurmasına rağmen bu yetkinin İstanbul'daki müzakereler sırasında da verilmediğini⁷⁵ de dikkate almamaktadır. Ayrıca İzmir'de yürütülen müzakereler sırasında 23 Temmuz 1914'te gönderilen talimatla Ahmet Muhtar'dan, Dünya Savaşının başlamış olmasından dolayı komisyonda mübadele konusunda kesin bir karar almak için uğraşmaması istendiğini⁷⁶ yazar göz ardı ederek, kesin bir yargıya varmakta ve bu dönemde hükümetin tek amacının mübadele yapılması olduğunu söylemektedir ki, bu, göstermiş olduğumuz kaynaklar ışığında yanlıştır.

MECLİS-İ MEBUSAN'DAKİ KONUŞMALAR VE TALAT PAŞA'NIN İKİLİ ÜSLUBU MESELESİ

Fuat Dündar'ın eserinde sadece Osmanlı Arşiv belgelerinin değil diğer kaynakların kullanımında da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Örneğin kitapta, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesine dayanılarak, Rum göçü nedeniyle Meclis-i Mebusan'daki görüşmede yapılan konuşmalarda Rumlara karşı meydana gelen saldırıların [hükümetin oluşturduğu] çeteler tarafından organize edildiğinin ortaya çıktığı iddia edilmektedir.

Önce kitaptan alıntı yapalım:

“...Aydın Mebusu avukat Emmanuil Emanüelidi Efendi⁷⁷ söz alır. Rum unsurunun ve mebusların devlete sadakatine vurgu yaptıktan sonra Emanüelidi Efendi, konuşmasına Rumlardan oluşan bölgedeki

⁷⁴ Muhtelit Komisyon Re'isi Ahmed Muhtar Bey'in şifresi, 4 Eylül [1]330 (17/09/1914), BOA. DH.EUM.5.ŞB 1/54 Lef. 2.

⁷⁵ Hâriciye Nezâretî'nden Sadâret'e gönderilen yazı, 17 Temmuz [1]330 (30/07/1914), BOA. HR.SYS 2035/1, Lef. 76.

⁷⁶ İzmir'de Bulunan Muhtelit Mübadele Komisyonu Re'isi Muhtar Bey'e şifre, 2 Temmuz 1330 (04/08/1914), BOA. DH.ŞFR 43/164.

⁷⁷ Aydın Rum mebusunun ismi Meclis-i Mebusan Zabıt Ceride'sinde Emanul Emanuelidi şeklinde geçmektedir; yani Emmanuil değildir. Yazar herhalde ismi, referans verdiği zabıt ceridesine göre değil de konsolos raporlarında geçtiği şekilde vermiştir.

organize edilen saldırıları anlatarak devam eder. Bunun sorumlusunun çeteler olduğunu belirttikten sonra, Rumların kitlesel olarak kaçışının en büyük sebebi bu çetelerin gerçekleştirdiği saldırılardır, der". (s. 220. Vurgu benim)

Bu alıntudan anlaşıldığına göre, Rum mebus Emanuel Emanuelidi Efendi meclis kürsüsünde Rumlara karşı meydana gelen saldırıların organize saldırılar olduğunu ve bu saldırıların da (hükümet tarafından) organize edilen çeteler tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir. Hükümet tarafından diyoruz; çünkü kitabın 197. sayfasından 216. sayfaya kadar devamlı surette hükümetin Rumları kovmak için organizasyon yaptığından, Rumlara saldırma işinin Teşkilât-ı Mahsusa (s. 198-200, 232) çetelerine ihale edildiğinden bahsedilmektedir.

Emanuel Emanuelidi Efendi'nin gerçekten bu kadar açık bir şekilde hükümeti çete kurmak ve bu çeteleri Rumlara saldırtmakla suçlayıp suçlamadığını anlamak için referans verilen Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi'ne bakmak gerekmektedir.

Meclis kürsüsündeki sözlerine "*Biz burada mesullerini tayin etmiyor, kimseyi töhmet isnat etmiyoruz, yalnız vakayiden bahsediyoruz*" diyerek başlayan Emanuelidi Efendi'nin uzun konuşmasından Rumlara saldırı olaylarının anlatıldığı kısımlar şu şekildedir:

"Binaenaleyh, diyebiliriz ki, oralarda vuku bulan işler, Tarih-i Umumi-i Beşeriyete şeref verecek işler değildir. Bu gün pek büyük bir ehemmiyeti olmadığı bazıları tarafından zannedilen bu vakayı bu gün Avrupa Medeniyeti hazırasına bir merbutiyyeti kadimesi bulunan İzmir havalisinin ve bilhassa Foça Kasabasının harabeye çevirilmiş olduğunu, halbuki Kanunu Esasi'nin temin ettiği bilcümle hukuka müstahik olan şu memleketin tebaasından bulunan yüzbinlerce Rumun telaş içinde terki vatan etmeye mecbur olduklarını ve hatta Sakız'la çeşme sahilleri arasında gark olmalarını düşünmeyerek sandallara atıldıklarını görmemişlerdir..."⁷⁸

"...Zannetmeyiniz ki, ben burada cins ve mezhep tefrik edeceğim; bu icthadati, bu kavaidi kabul etmeyen İslâmlar pek çoktur. Biz vatandaşlarımızı biliriz. Vatandaşlarımız bizden ayrılmazlar ve bu propandayı takbih edenler ve alışveriş edeceğiz diyenler İslâmlar oldu. Böyle diyen İslâmlara karşı da bazı sopacılar çıktı. O vakit Rumlar aleyhinde zu-

⁷⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, İnikad 26, Celse 2, 23 Haziran 1330 (06/07/1914), s. 606.

lüm icra edildiği gibi, bazı İslamlar aleyhinde de icra edildi. **Hükümeti merkeziyenin bu ahvalden haberi olmamış olması muhtemeldir.**⁷⁹

“Üçüncü bir sual: Dahiliye Nazırı Muhteremi, o havalide ihtiyarı zahmet ederek seyahat ettikten sonra, **muhacirin iskanı veya silahla hücumlar men’edilmiştir zannediyorum.**”⁸⁰

Emanuelidi Efendi'nin uzun konuşmasında saldırı ifadesinin geçtiği bölümler bunlarla sınırlıdır. Yazar aksini iddia etse de, kimseye töhmet isnat etmeyi düşünmediğini belirterek söze başlayan Emanuelidi Efendi konuşmasında, hiçbir şekilde çete ifadesi kullanmamıştır. Ayrıca konuşmasında ne organize saldırılardan, ne de var olduğu iddia edilen bu çetelerin hükümet tarafından kurulduğundan bahsetmiştir. Emanuelidi Efendi çeteler ve bu çetelerin hükümete bağlı olmasından ziyade genel olarak muhacirlerin Anadolu'ya gelmesinden sonra Rumlara karşı saldırıların meydana gelmeye başladığından bahsetmiş ve hükümeti bu saldırılara karşı tedbir almamakla suçlamıştır. Durum böyle olduğu halde Dündar, Emanuelidi Efendi'nin sözlerini kısmen alıntılararak okuyucuyu yanlış bir algılamaya sevk etmektedir.

Rum mebuslarının verdikleri taksir neticesinde 6 Temmuz 1914'te Meclis-i Mebusan'da yapılan görüşmelerle alakalı Fuat Dündar'ın bir diğer iddiası da Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın konuşmasında ikili bir üslup sergileyerek gerçekleri gizlediği, hatta yalan beyanatlarda bulunduğuudur. Kitaptaki bu bölüm şu şekildedir:

“Talat'ın Meclis'teki konuşmasına dönersek, kendisi yine aynı şekilde gerçeğe zıt beyanatlarda bulunur. Hükümetinin Rum göçünü engellemeye çalıştığını ve hatta bu amaçla Rum din adamlarından da yardım istediğini öne sürerek konuşmasına şöyle devam eder.

Rumlar evvela Edirne Vilayetinden başladı... Nasihatçi papazlar gönderdiler ve fakat nasihat için gönderilen papazlar da hiçbir şeye muvaffak olamadan avdet ettiler...Sebeplerine gelince...[Bulgar işgali sırasında komşuları Müslümanlara yaptıklarından] İşte onlar da utandıklarından, korktuklarından hicret ettiler”. (s. 224)

Nasihat heyetleri konusuna geçmeden önce, Dündar'ın Talat Paşanın konuşmasından parantez içerisinde verdiği “*Bulgar işgali sırasında komşuları*

⁷⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, İnikad 26, Celse 2, 23 Haziran 1330 (06/07/1914), s. 608. (Vurgu benim.)

⁸⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, İnikad 26, Celse 2, 23 Haziran 1330 (06/07/1914), s. 610. Vurgu benim.

Müslümanlara yaptıklarından" ifadesi üzerinde durmak yararlı olacaktır. Talat Paşa konuşmasında Balkan Savaşından Rum göçünün başlamasına kadar olan zaman diliminde Trakya'da yaşanan olaylara değinmiştir. Talat Paşa'nın Trakya'daki olayları anlatan sözlerinin parantez içerisinde verilmesinden ve kitapta bu konuya hiç değinilmemiş olmasından Dünder'in, Balkan Savaşının başından itibaren Trakya da Rumlarla Müslüman ahali arasında yaşanan hadiseleri araştırmaya gerek görmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Talat Paşa'nın bu sözlerinin gerçek dışı beyanat olduğunu zannetmektedir. Halbuki Trakya'daki Rumların göç nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmada, muhacirlerin iskânından önce iki unsur arasında neler yaşandığının bilinmesi gerekir.

Nitekim araştırmalar göstermektedir ki, savaş zamanında Rumlar, Bulgarlara destek vermiş⁸¹, Trakya'nın yerli ahali Müslümanlara karşı saldırılarda bulunmuş, yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Müslümanları katletmiş, göçe zorlamış, mallarını yağmalamış, köylerini yakmıştır⁸². Bu saldırılar yüzünden iki unsur arasında derin bir uçurum açılmış, savaşın sona ermesiyle yerli Müslüman ahalinin tekrar eski yerlerine dönmesiyle birlikte saldıran Rumlardan intikam almak için harekete geçtikleri görülmüştür. Trakya Rumlarının göçleri de bu misillemeler sonucu olmuştur. Talat Paşa konuşmasında işte bu gerçeği dile getirmiştir. Yani ikili üslup sergilemekten yaşanan dramatik olayları ifade etmiştir.

⁸¹ Rifat N. Bali, "Edirne Muhasarası Sırasında Tutulmuş Bir Günlük I", *Tarih ve Toplum*, sayı 190, Ekim 1999, s. 36; *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi: Balkan Harbi: Şark Ordusu: Birinci Çatalca Muharebesi*, 2. cilt 1. kitap, (haz: M. Kadri Alaysa), Genel Kurmay Bas., Ankara, 1993, s. 62-63; Raup Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yay., Edirne, 2005, s. 162-165; Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, (terc: Tansel Güney), Arba Yay., İstanbul, 1995, s. 222-253.

⁸² Dedeâğaç Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifre, 21 Teşrin-i Evvel [1]328 (03/11/1912), BOA. DH.SYS 112-13/16-4, Lef. 64; Dedeâğaç Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifre, 21 Teşrin-i Evvel [1]328 (03/11/1912), BOA. DH.SYS 112-13/16-4, Lef. 61; Bahr-i Sefid Boğazı Kuvâ-yı Mürettebesi Kumandanlığı'nca yapılan tahkikat raporu. Raporun bir sureti Sadaret'e gönderilmiştir, BOA. BEO 310109; Bir sûreti de Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilmiştir, BOA. DH.SYS 112-19/37, Lef 18-19; Gelibolu Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 16 Kânûn-ı Evvel [1]328 (29/12/1912), BOA.DH.SYS 112-19/37, Lef.13; Harbiye Nezâreti'nden Sadâret'e gönderilen yazı, 20 Kânûn-ı Sâni [1]328 (02/02/1913), BOA, BEO. 310643; Balkan Muharebesi esnasında yerli Rumların Müslüman ahaliye karşı vukû'bulan tecâvüzlerine dair Havsa Kaymakamlığı'ndan gönderilen raporlar, 24 Şaban [1]336 (04/06/1918), BOA.DH.EUM.3.ŞB, 25/62, Lef.2; Balkan Harbi esnasında Keşan'da Rumlar tarafından Müslümanlara yapılan tecâvüzlere dair Gelibolu Mutasarrıfı'ndan gönderilen raporlar, 18 Şevval 1336 (27/07/1918), BOA.DH.EUM.3.ŞB, 26/11, Lef.3; Balkan Harbi esnasında Edirne'de Rumların Müslüman ahaliye yaptığı mezâlîmi mübeyyin cetvel, 29 Muharrem [1]336 (15/11/1917); BOA. DH.EUM. 3.ŞB, 24/17, Lef.1/8.

İkili üslup tartışması ile alakalı olarak Fuat Dünder'in ikinci argümanı Meclis-i Mebusan'daki konuşmasında hükümetin Rum göçünü durdurmaya çalıştığını söyleyen Talat Paşa'nın bu resmî söylemin aksine gönderdiği şifreli telgraf ile Rum din yetkililerinden oluşan komitenin engellenmesini emretmiş olmasıdır (s. 224). Yani Dünder, Tekfurdağı (Tekirdağ) Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafi⁸³ kaynak göstererek, hükümetin Patrikhane'nin gönderdiği nasihat heyetine engel olduğunu ve Trakya Rumlarının göçünü durdurmak için hiçbir önlem almadığını belirtmekte, hatta Talat Paşa'nın meclis kürsüsünde göçe karşı önlemler alınmıştır diyerek gerçeğe aykırı bir beyanat verdiğini iddia etmektedir

Öncelikle belirtelim ki, kitapta meclis verilen telgrafta okuma hataları vardır. Belgenin orijinalinde, “Ereğlide'ki muhâcirinin bir an evvel vapura irkâbıyla hârice azîmetlerinin te'mîn ve tesrî'i ve mezkûr heyetin taht-ı tarassudda bulundurulması” şeklinde geçerken bu kısım, “Ereğli'deki muhacirlerin bir an evvel vapura Ereğli harice azîmetlerinin tesrî'i ve mezkur heyetlerin tahtı tarassuda bulundurulması” şeklinde okunmuştur. Yani belgede geçen muhacir'in kelimesi muhacirlerin, tarassudda kelimesi tarassuda şeklinde okunmuş, irkâbıyla ve te'mîn kelimeleri okunmamıştır. Vapura kelimesinden sonra gelen Ereğli ise fazladan ilave edilmiştir.

Fuat Dünder'in iddiasının gerçeği yansıtmadığı görmek için belgenin içeriği ile Talat Paşa'nın mecliste söylediklerinin çelişip çelişmediğine bakmak gerekmektedir.

Talat Paşa meclisteki konuşmasında Trakya'daki Rumlar göç etmeye başladıklarında hükümetin göçe karşı tutumunu şu şekilde izah etmiştir:

Rumlar evvela Edirne Vilayetinde hicret etmeye başladılar, hicret evvela Patrikhane haber verdi ve hiçbir şikayet serdetmeyerek yalnız haber verdi. “Edirne Vilayetinin falan ve filan Rum köyleri hicret ediyorlar, bu, Hükümetin arzusuna tevafuk eder mi?” denildi. Hiçbir vakit Hükümetin arzusuna tevafuk etmez. Fakat bunları da şiddetle men'etmek için hükümet kendisinden hiçbir hak tasavvur etmez; alelusul müracaat ederler, hükümetle olan alakalarını keserler ve o suretle alacakları mezuniyet üzerine kalkıp giderlerse Hükümet bunları gitmekten men için tedabiri zecriyyeye tevessül edemez hakkı yoktur. Bunun için siz Patrikhane namına papazlar gönderiniz, nasihat ettirin, gitmesinler” cevabını verdim.

⁸³ Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs'tan Tekfurdağı Mutasarrıflığı'na gönderilen, 3 Nisan [1]330 (16/04/1914) tarihli müsta'cel şifre, BOA. DH.ŞFR 40/17.

Nasihatçi papazlar gönderdiler ve fakat nasihat için gönderilen papazlar da hiçbir şeye muvaffak olamadan avdet ettiler.⁸⁴

Dündar'ın kısmen alıntı yaptığı konuşmanın tam metninde Talat Paşa göç ilk başladığında hükümetin göçe karşı yaklaşımını açıkça ifade etmektedir. Buna göre hükümet, ilk zamanlarda göç etmek isteyen Rumlara müsaade etmiştir. Hükümetin bu tavrını göç başladığı zaman yapılan yazışmalardan da görmek pekâlâ mümkündür⁸⁵. Hükümet böyle bir anlayışa sahip olduğu için de Fuat Dündar'ın referans verdiği telgrafla Tekirdağ Mutasarırından oradaki Rumların gemiye bindirilerek gönderilmesi istenmiştir.

Önemli ayrıntı, telgrafta bahsi geçen Rumlar, köylerinde meskûn insanlar olmayıp, göç etmek amacıyla mallarını mülklerini satarak iskeleye gelmiş, iskelede günlerce vapur beklemiş ve beklerken de perişan olmuş, yapılan tüm uyarılara rağmen geri köylerine dönmeyi kabul etmemiş olan Rumlardır. Zaten şifredeki muhacir nitelemesiyle Ereğli'deki bu kişilerin göç etmek için oraya geldikleri yeterince vurgulanmıştır.

Nasihat heyetinin engellenmesi emrine gelince... Dündar belgenin metnini verirken yaptığı yanlış okuma sonucu Talat Paşa'nın Trakya'daki bütün nasihat heyetlerinin engellenmesi emrini verdiğini iddia etmektedir; ancak bu doğru değildir.

Tabii ki burada nasihat heyeti konusunun yüzeysel olarak ele alındığını ifade etmek gerekmektedir. Trakya'daki Rumlar göç etmeye başladıklarında Patrikhane hükümeti suçlamaya başlamıştır. Toplu göçler başladıktan kısa süre sonra Talat Paşa Çorlu'ya gitmiş ve göçü durdurmak üzere tedbirler almıştır. Hükümetin göçü durdurmak üzere harekete geçtiği bir zamanda Patrikhane de Rumlara nasihat ederek göçten vazgeçmelerini sağlamak üzere nasihat heyetleri oluşturmuştur. Hükümetten oluşturulan bu nasihat heyetlerine izin verilmesini ve gittikleri yerlerde kendilerine kolaylık sağlanmasının ilgili kişilere bildirilmesi ricasında bulunmuştur⁸⁶. Böylece Pat-

⁸⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, İnikad 26, Celse 2, 23 Haziran 1330 (06/07/1914), s. 612.

⁸⁵ Vize Kaymakamı Ahmed Bey'den Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen müsta'cel şifre, 18 Mart [1]330 (31/03/1914), BOA. DH.KMS 19/68, Lef. 3; Dâhiliye Nâzırı tarafından 12 Nisan [1]330 (24/04/1914) tarihinde Çorlu'da itihaz edilen mukarrerât, BOA. HR.SYS, 2033/1, Lef. 25; Talat Paşa'nın yayınladığı bu kararlar 27 Nisan 1914 tarihinde İkdâm Gazetesinde de yayımlanmıştır. İkdâm, 14 Nisan 1330, no. 6171; Çatalca Mutasarırflığı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifre, 16 Nisan [1]330 (19/04/1914), BOA. DH.KMS 19/42, Lef. 2; Aynı gün Dâhiliye Nezâreti'nin cevabı, BOA. DH.KMS 19/42, Lef. 1/1.

⁸⁶ Adliye Nezâreti'nin Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 3 Nisan [1]330 (16/04/1914) tarihli yazıda, Patrikhane'nin göç teşebbüsünde bulunan Rumların mahallerine dönmeleri için kendilerine nasihatle bulunmak üzere Yuvakim, Aleksandros, Anados Efendilerden mürekkep bir heyetin Edirne, Vize,

rikhane tarafından Rumlara nasihat etmek üzere Metropolit, Papaz, Patrikhane görevlileri ve Rum ahalinin ileri gelenlerinden oluşan bu nasihat heyeti hükümetin izniyle Trakya'ya gönderilmişti⁸⁷. Oluşturulan bu nasihat heyetinin dışında Patrikhane'nin emriyle Trakya'da bulunan din adamları ve Metropolitler de Rumlara göç etmemeleri için nasihat ediyorlardı. Mart ayında başlayan Patrikhane'nin bu çabaları Haziran ayına kadar devam etmişti⁸⁸.

Bazı yerlerde yerel idareciler tarafından nasihat heyetlerine zorluk çıkarıldığı şikâyeti yapılmış olsa da⁸⁹, bu heyetler Trakya'nın her tarafında göç fikrinde olan kişileri bu fikirden vazgeçirmeye, göç etmek için mallarını satarak köylerini terk etmiş iskelelere gelmiş, kendilerini Yunanistan'a götürecek gemileri bekleyen Rumları da bundan vazgeçirerek köylerine geri dönmeleri konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Ancak heyetlerin yapmış olduğu nasihatler çoğu zaman Rumları geri köylerine döndürmeye yetmiyordu⁹⁰.

Örneğin 26 Nisan 1914 tarihinde Kumbağı iskelesine giden Patrikhane'nin nasihat heyeti köylerini topluca terk ederek iskeleye yığılan Işıklar ve Semetli köyleri ahalisini geri döndürmeye çalışmıştı. Ancak, bütün mallarını satarak iskeleye yığılan bu insanlara heyetin yaptığı nasihatler ve verilen teminatlar hiçbir işe yaramamış, köylüler gitmekte ne kadar kararlı olduklarını göstermek için kendilerini denize atmaya başlayınca heyet daha fazla galeyan olmasın diye oradan ayrılmak zorunda kalmıştı⁹¹. Edirne Vilayeti'nin 9 Mayıs'ta bildirdiğine göre de, Selçuk Köyü Rumları da yine aynı şe-

Kırkkilise havalisine gönderileceğinden bahisle, adı geçen yerlere bu durumun hemen bildirilerek kendilerine gereken kolaylığın sağlanmasının istendiği belirtilmiştir, BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 13.

⁸⁷ Dâhiliye Nezâreti'nden Edirne Vilâyeti'ne gönderilen yazı, 3 Nisan [1]330 (16/04/1914), BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 12/1.

⁸⁸ Dâhiliye Nezâreti'nden İnöz, Şarköy, ve Mürefte Kaymakamlıklarına çekilen telgraf, 4 Mayıs [1]330 (17/05/1914), BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 26/1; Dâhiliye Nezâreti'nden Tekfurdağı Mutasarrıflığı, Keşan ve Uzunköprü Kaymakamlıklarına çekilen telgraf, 3 Mayıs [1]330 (16/05/1914), BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 25/1; Dâhiliye Nezâreti'nden Çatalca Mutasarrıflığı'na çekilen telgraf, 1 Mayıs [1]330 (14/05/1914); BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 24/1.

⁸⁹ Vize Metropolitisi Aleksandros Yuvakim'den Dersaadet'te Fener'de Rum Patrikliği'ne gönderilen telgraf, 1 Nisan [1]330 (14/04/1914), BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 11.

⁹⁰ Nasihat Heyeti Zabıt Varakası, 13 Nisan [1]330 (26/04/1914), BOA. DH.KMS 19/46, Lef. 2.

⁹¹ Kumbağı ahalisinden Belediye Reisi Borjon, Belediye Azasından İstimad Zahariya, Kumbağı ahalisinden Tanaş ve Metropolithane'den bir papaz ile bir doktordan oluşan Nasihat Heyetinin Zabıt Varakası, 13 Nisan [1]330 (26/04/1914), BOA. DH.KMS 19/46, Lef. 2.

kilde kendilerine yapılan nasihatlere rağmen göç etmekten vazgeçmeyeceklerini söyleyerek köylerini terk etmişlerdi⁹².

Durum böyle olduğu halde, Talat Paşa'nın tüm bu nasihat heyetlerinin faaliyetlerinin engellenmesini istediğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Eğer şayet böyle olmuş olsa idi hükümetin göçü durdurmak üzere yapmış olduğu bu faaliyetler herhalde Patrikhane'yi memnun etmeyecekti. Hâlbuki Patrikhane bu dönemde göçü durdurmak üzere hükümetin gösterdiği bu kararlı tutumdan memnun olmuştur. 4 Mayıs 1914'te Adliye Nezaretine gönderdiği yazıda alınan önlemler nedeniyle Hükümet-i Seniyye'ye "*Edirne Vilâyeti ile Çatalca Sancağı dâhilinde bir müddetten beri başlayan muhâceretin men'î zmnında ahîran hükümet-i seniyyece müttehiz tedâbir-i müessire nazar-ı şükrân ile meşhûd olub*" diyerek şükranlarını bildirmiştir⁹³. Hatta Patrikhane bu yazısında, göçün durdurulması adına, hükümetten Rum ahaliyi teskin etmek için tekâlif-i emîriye ve Ziraat Bankası borçlarının bir sene ertelenmesini talep etmiştir. Bu talebi de geri çevirmeyen hükümet buradaki İslam ahalinin de savaş dolayısıyla büyük zarara uğradığını göz önünde bulundurarak sadece Rumların değil bütün ahalinin borçlarının bir sene ertelenmesine karar vermişti⁹⁴.

Bundan başka, söz konusu telgrafa dayanılarak Talat Paşa'nın nasihat heyetlerinin engellenmesi emri verdiği ifade edilmektedir. Ancak nasihat heyetleri ile alakalı telgraf sadece bununla sınırlı değildir ve Talat Paşa 16 Nisan 1914'te Edirne Vilayetine gönderdiği gizli emirde, Validen, gelecek olan nasihat heyetlerine gereken kolaylığın sağlanmasını istemişti⁹⁵. O zaman bu telgrafi nasıl yorumlamamız gerekmektedir? Tüm bunlar tek bir telgrafla kesin bir yargıda bulunmanın ne kadar yanlış olacağını göstermeye yeterlidir.

Dündar'ın Talat Paşa'nın meclis kürsüsünde gerçeklere aykırı beyanlar verdiğini göstermeye çalışırken, yanlış telgraf ve belgelere atıfta yaptığı açıktır. Dündar'ın, hükümetin boykotla alakalı tedbir almadığını söylerken

⁹² Edirne Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderine yazı, 26 Nisan [1]330 (09/05/1914), BOA. DH.KMS 19/46, Lef. 7.

⁹³ Patrikhâne-i Millet-i Rum'dan Adliye Nezâreti'ne gönderilen yazı, 21 Nisan [1]330 (04/05/1914), BOA. BEO 321188.

⁹⁴ Dâhiliye Nezâreti'nden Huzûr-ı Sadârete gönderilen yazı, 8 Haziran [1]330 (21/06/1914), BOA. DH.İD 170/9, Lef. 15.

⁹⁵ Dâhiliye Nezâreti'nden Edirne Vilâyeti'ne gönderilen yazı, 3 Nisan [1]330 (16/04/1914), BOA. DH.KMS 19/45, Lef. 12/1.

207. sayfada 120. dipnotta referans verdiği belgeyi⁹⁶ 224. sayfadaki 181. dipnotta tekrar referans vermesi gibi detaya ait gibi görülen hatalar boykot konusunun yanlış değerlendirilmesine yol açmıştır.

SONUÇ

Çalışmamızda, Fuat Dündar'ın *Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* başlıklı kitabının en iddialı yönünü yani Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olması özelliği başta olmak üzere tezlerine dayanak teşkil eden bazı kaynaklarını değerlendirdik. Daha önce aynı kitap hakkında yazılan bir eleştiride dile getirilen hususları tekrar etmemek için Rumlar ve Rumların göç konusunu ele almayı tercih ettik. Görüldüğü gibi, Fuat Dündar Osmanlı arşiv belgelerini yerli yersiz kullanmakta, alakasız telgrafları kendi tezlerini desteklemek için kaynak göstermekte ve ciddi okuma ve yorum yanlışlarına düşmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinin kolay anlaşılması için sadeleştirilerek okuyucuya aktarılması takdire şayan bir davranış olmakla birlikte, yazarın sadeleştirme esnasında belgelerin orijinal metinlerine sadık kalmaması eleştiri konusudur. Ayrıca yazar pek çok belgeyi bir konu bütünlüğü içerisinde değerlendirmemiştir. Böyle olduğu için de referans verilen belgeler ileri sürülen iddiaları desteklemekten uzak kalmıştır. Bu bağlamda, ileri sürülen iddiaların Osmanlı belgeleriyle desteklendiği şeklinde okuyucuya yanlış bir kanaat verilmiştir. Belgelerin tarihlerinin yanlış çevrilmesi yüzünden olayların kronolojik akışı değişmiş, yanlış yorumlara ortam yaratmıştır.

Fuat Dündar'ın kaynak aktarımında ne yazık ki çok ciddi problemler olduğu görülmüştür. Örneğin Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi'nden aslına sadık kalınmadan yapılan aktarımlar hem Emanuelidi Efendinin hem de Talat Paşa'nın söylemedikleriyle yargılanmalarına yol açmıştır. Celal Bayar'ın oldukça güncel anıları dahi yazar tarafından yanlış alıntılanmıştır. Ayrıca Dündar "Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Kataloğu" dışında kalan ve gerekliliği tartışma götürmeyen pek çok arşiv belgesini de kullanmamıştır. Örneğin Balkan Savaşının hemen sonrasında Edirne ve çevresinde İslam ahali ile Rumlar arasında meydana gelen olaylarla alakalı çok önemli belgeleri ihtiva eden Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Kataloğu (DH.SYS) ile Batı Anadolu Rumlarının göçü ile alakalı belgelerin olduğu Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Kataloğundaki (HR.SYS) belgeleri dikkate almamıştır. Buna

⁹⁶ Dâhiliye Nezâreti Me'mûrîn Kalemi Müdüriyyeti'nden Adana Vilâyeti'ne gönderilen 1 Haziran [1]330 (14/06/1914) tarihli, 363 numaralı şifre, BOA. DH.ŞFR 42/9.

mukabil, diğler ÷lkelerin arşivlerinden elde edilen malzemeler büyük oranda Osmanlı Arşivindeki şifreli telgraflarla desteklenmeye çalışılmıştır. Fakat arşivde bulunan ve kitapta kullanılan malzemelerden çok farklı bilgiler ihtiva eden belgeler gör÷lmediğı için konsolos raporlarına dayalı tek taraflı analizler yapılmıştır.

Ortaya koyduğumuz tüm bu sorunlar tarihçilik anlamında bilimsel bir çalışma olan doktora tezinde olmaması gereken ciddi sorunlardır. Ayrıca Fuat Dünder'ın olaylara yaklaşımını ve arşiv malzemelerini ne şekilde kullandığını gösteren tüm bu sorunlar, kitapta ele alınan unsurlarla alakalı ifade edilen görüşlerin geçerliliğı ve bu görüşlerin arşiv belgelerine ne şekilde dayandırıldığı konusunda ciddi şüpheler uyandıracak niteliktedir.

Belirtmek gerekir ki, Fuat Dünder düşüncesine uygun bilgi ve belgeleri diğler ÷lkelerin arşivlerinden temin edebilir. Nitekim kitapta bolca kullanılan konsolos raporları bunun göstergesidir. Ancak büyük bir değer atfettiğini ifade ettiği Osmanlı arşiv belgelerini titiz, dikkatli ve belgelerin orijinal metinlerine sadık kalarak değerlendirmemiştir.

Fuat Dünder'ın ele aldığı bu konular siyasi yönü olan konulardır. Dolayısıyla oldukça tartışmalı olan bu konularda kesin bir hükme varmadan önce, tartışmaların bilimsel zemininin sağlam olabilmesi için her arşiv kaynağına başvurulması bir gerekliliktir. Bu da ancak bir araştırmacının malzemelerini tarih biliminin kurallarına göre kullanması ve değerlendirmesiyle mümkündür.